

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ “ СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ”
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ - СКОПЈЕ
Институт за социологија
Постдипломски студии за Евроинтеграции

Магистерски труд на тема:

Интеркултурниот дијалог во Република Македонија, во процесот на
интеграција во Европската Унија

Кандидат :
Един Ајдарпашиќ

Ментор:
проф. д-р Антоанела Петковска

Скопје , 2013

Содржина

Вовед.	3
1. Интеркултурниот дијалог во современите мултикултурни општества	6
1.1 Култура и културен идентитет. Дефинирање на клучните поими.	10
1.2 Интеграција на културните различности.	15
2. Интеркултурна платформа на Европската Унија	18
2.1 „Европска година на интеркултурен дијалог 2008“	20
2.2 Интеркултурниот дијалог во Европска културна стратегија.	23
2.3 Приоритетни прашања на интеркултурниот дијалог и „Белата книга“ на Советот на Европа.	25
2.4 Конкретни програми за промоција на интеркултурниот дијалог.	28
3. Република Македонија во Евро – Балканскиот интегративен тренд	31
3.1 Развој на мултикултурното општество.	33
3.2 Охридскиот рамковен договор и дискурсот на мултикултурализмот.	37
3.3 Агенција за остварување на правата на заедниците.	41
3.4 Комисии за односи меѓу заедниците	44
4. Модели и области за ефективен интеркултурен дијалог	46
4.1 Интеркултурниот дијалог и образовната политика во Р.Македонија	48
4.2 Улогата на невладиниот сектор во зајакнувањето и промоцијата на интеркултурниот дијалог во Р.Македонија. Споредбена анализа	64
4.3 Улогата и одговорноста на масовните медиуми.	72

4.3.1. Претставување на културниот плурализам во медиумите	75
4.3.2. Интеркултурна компетентност на медиумските работници.	80
Заклучок.	85
Библиографија.	92
Интернет извори	95

Вовед

Секој од нас носи во себе една референтна рамка од сопствената култура, и стапувајќи во интеракција со поединци или групи од различни култури таа субјективност која ја носиме, ќе создаде или конфликт или поволна интеркултурна комуникација.

Токму затоа интеркултурното комуницирање претставува способност за движење меѓу културните пречки, фактор кој може да одигра клучна улога во нормално и непречено функционирање на социјално-политичкиот дијалог, овозможувајќи реализирање на плурализмот на мислењата и интересите во едно општество, при што интеркултурната комуникација станува неопходност особено во повеќенационалните држави, во кои интеркултурализмот и интеркултурниот сензибилитет би требало да се наоѓаат на врвот на приоритетите, заедно со хуманизмот и почитувањето на човековите права (Драгиќевиќ-Шешиќ, Стојковиќ, 2003).

Културната диференцијација во еден мултикултурен општествен контекст потребно е да биде регулирана и соодветно третирана, со цел создавање на општество необременето со културни конфликти, во кое се охрабрува културната интеракција на взаемно „примопредавање“ на културни влијанија и формирање на односи кои придонесуваат за забрзување на културниот развој на секоја земја.

„Колку повеќе постои желба за поттикнување на слободниот развој на разни култури во едно општество, а помалку ограничување, толку и севкупната клима во тоа општество е подемократска, а творечките резултати во различни области се позабележителни“ (Драгиќевиќ - Шешиќ, Стојковиќ, 2003:49).

Европската Унија како соодветен пример за супранационален мултикултурен ентитет, и нашата земја како пример за држава со голема културна разновидност, во добар дел се исправени токму пред предизвикот на сè почестите културни интеракции, што отвора ново комуникациско подрачје, со потреба од

дефинирање на моделите на интеркултурен дијалог и разрешување на културните конфликти.

Тоа што успеа да ја обедини Европа е токму идејата за заеднички вредности и цели, поаѓајќи од интересите на стопански план со заедничкиот европски пазар, па сè до политичкиот дијалог во насока на пацификација и обединување, завршувајќи со заеднички европски културен простор, кој денес брои половина милијарда жители, кои за прв пат заеднички работат на изградба на новиот европски идентитет (Domenak, 1991).

Комбинираниот ефект на проширувањето на Европската Унија, зголемената мобилност, единствениот пазар, како и старите и нови миграциски текови, поголемата размена со остатокот од светот преку трговијата, образованието, слободно време и глобализацијата воопшто, доведува до зголемена интеракција помеѓу европските граѓани, и сите оние кои живеат во Европската Унија или на нејзините географски маргини, со што контактите стануваат неизбежни, а притисокот за соживот меѓу културно различните заедници се засилува.

Глобализацијата како комплексен процес, благодарение на новите комуникациски иновации, локалните заедници и идентитети ги донесе на јавната светска сцена, каде нивните прашања почнаа да се третираат пред поголема публика, а влијанието на различните размислувања во обете насоки почна да предизвикува промена во традиционалните системи на вреднување, како и врз интимните согледувања за своите и туѓите културни вредности (Гиденс, 2002).

Интеркултурниот дијалог, согласно новата реалност, предлага нов модел на управување со овие културни различности, врз основа на учество, транспарентност и доверба помеѓу сите културно различни групи во заедницата, промовирајќи активна интеракција и размена на животни искуства во едно отворено општество, надминувајќи ја статичноста и потенцијалната гетоизираност на мултикултурните политики.

Во општествата кои се стремат кон соживот преку интеркултурни иницијативи, разбирањето на културните разлики може да се подобри на интерактивен начин помеѓу културно различни заедници, и тоа не со акцентирање

на разликите, туку преку потенцирање и зајакнување на меѓусебното почитување, и соодветно справување со сите видови дискриминација.

Со трендот на „будење“ на националните, етнички, религиозни и други идентитети, и Европската Унија станува свесна дека навременото запознавање и дијалог меѓу културите ќе биде само предност за во иднина, бидејќи маргинализацијата на овие прашања и нивно одлагање на страна, може само да доведе до колективни фрустрации, конфликти и уназадување не само за засегнатите групи кои би биле запоставени туку и на целиот европски простор.

Предизвикот денес е како да се искористи тоа богатство на културно различни општества во јавен интерес?

Република Македонија, на патот кон европското семејство, исто така е исправена пред предизвикот да им овозможи активно учество на културно различни заедници во обликувањето на политиките од јавен интерес, докажувајќи дека постапува по европските и демократски норми на еднаквост, со антидискриминативни мерки во јавните сфери (Центар за истражување и креирање политики, 2011), родова и полова еднаквост, и заштита на човековите права.

Главна улога во овој процес треба да одиграат особено политичките фактори на национално и локално ниво, бидејќи несомнено имаат реална моќ активно да го поттикнат развојот на интеркултурниот дијалог, како средство за идентификување на заеднички интерес на сите припадници на општествената заедница.

Позитивната афирмација на културната разновидност и поттикнувањето на консултации и дијалог меѓу претставниците на различните заедници, со цел да се обезбеди правичен и еднаков одговор на потребите на различни групи и барања, неопходно е да бидат меѓу приоритетните активности на власта, по вертикална и хоризонтална правно-политичка хиерархија, со што интеркултурниот дијалог би станал фактор на промени и модел на управување преку кој секој граѓанин без разлика на личната културна традиција и наследство, учествува во менаџирањето и проектирањето на општествениот живот.

1. Интеркултурниот дијалог во современите мултикултурни општества

За да дојдеме до суштината на интеркултурализмот како концепт треба да се вратиме чекор назад и да го анализираме историскиот контекст на потребата од негово востановување.

Сè поголемиот процес на мигрирање на населението од одредени делови на светот кое се интензивираше особено по Втората Светска војна, доведе до нова реалност во која културната разновидност и глобализацијата беа, и сè уште се една од главните одлики на денешницата.

И додека економската глобализација, односно отворањето на новите пазари и поврзувањето на економиите одеше релативно лесно, дотолку другите сегменти како што се религиските, расните, и културните одлики создаваа низа на турбуленции во културно плуралните општества, па оттука неминовно се наметна потребата од осмислување на политики и практики за соодветна културна репрезентативност и интеграција, без притоа да се поттикне чувство на загрозеност кон идентитетот на помалите групи или поединци.

ООН, како најголема организација која ги обединува сите земји од светот почна да промовира нови идеи преку кои се врши обид да се разрешат проблемите на современиот свет и истовремено да дава поттик за подигнување на стандардите на живеење на глобално ниво.

Меѓу првите цели на организацијата беше промовирањето на универзалните права на човекот¹, а како што се развиваше проблематиката, растеа и прашањата кои се третираа од страна на ООН.

Ова е важно од причина што ваквите документи обично имаат домино-ефект, односно преку нив земјите потписнички почнуваат да развиваат сопствени

¹ <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

концепти за решавање на културно чувствителните прашања приспособени на нивните национални прилики.

Зошто го потенцирам поимот „културни права“?

Затоа што правото како поим претставува можност, една личност или група да ги исполни своите барања или потреби согласно правните решенија во државата во која живее, а од друга страна претставува основа за развој на мултикултурните политики, на кои пак се надоврзува интеркултурализмот.

Културните права, различно се толкуваат во државите, во зависност од комплексноста на нивниот културен пејзаж, па така не може да се зборува за еден строго содржински дефиниран поим, што може да се смета и како недостаток бидејќи културните права често се релативизираат и се подразбираат под поширокиот поим на човекови права², но како и да се дефинираат тие во основа треба да бидат гарант дека културниот идентитет и диверзитет во одредено општество ќе бидат почитувани на индивидуално и колективно ниво.

Секое културно плурално општество има свој историски пат како настанало како мултинационална држава, и секое од нив во рамките на своите национални граници на свој начин се обидува да ги уреди односите меѓу различните групи.

Тука ќе се задржиме само на културно нехомогени земји на европскиот континент, бидејќи тоа го налага самата проблематика на трудот, иако како соодветни примери за мултикултурни општества можат да се анализираат и САД, Канада, или Австралија, при што секоја од нив има свои специфики на мултикултурните политики.

Примерите низ Европа се многубројни и поприлично различни меѓу себе.

Ако тргнеме од примерот на Швајцарија и Белгија имаме модел на доброволно обединување на групи со различен културен и јазичен идентитет, кој функционира веројатно поради чувството на припадност на овие групи кон таа држава како резултат на почитувањето на нивниот идентитет во пошироката државна заедница, додека друг начин на настанување на културно диференцирани

² <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/Fribourg%20Declaration.pdf>

општества е преку миграции кои можат да бидат од различни причини (економски, социјални, политички).

Како карактеристичен пример за држава која миграциски станува мултукултурна, е секако Холандија, во која процесите на мигрирање почнуваат уште во периодот кога оваа мала држава била една од најголемите колонизаторски сили во светот.

Мигрирањето³ се одвивало во двата правци: иселување на домицилното холандско население во земји како што се САД, Канада, Австралија, и доселување на доселеници главно од земјите колонии на Холандија.

Колку миграцијата е динамичен процес во оваа држава може да се види преку податокот дека во 2009 година во Холандија се доселиле⁴ 146 378 а се иселиле 85 357 лица, при што имигрантите во најголем број се од поранешна Југославија, Кина, Авганистан, Бугарија, Мароко и други земји од третиот свет, што наведува на потребата од осмислување на систем преку кој овие луѓе со крајно различен културен багаж би се интегрирале во холандското општество без оглед на тоа што истото важи за едно од најлибералните современи општества.

Менаџирањето на културниот диверзитет е тема на расправи на сите засегнати земји со последиците од културна интерференција, и токму во овие расправи сè почесто се спомнува динамичната и инклузивна природа на интеркултурниот дијалог, кој како крајна цел ја има промената на општествената културна рамка, јавниот простор, како и поимањето на колективниот идентитет, во кој се обидува да направи простор за сите субидентитети во едно општество, и нивно соодветно прифаќање и почитување.

Мултикултурализмот сè повеќе добива критики и на највисоко⁵ ниво⁶, како културна политика која донесе одредено подобрување во почитувањето на правата

³ <http://www.iisg.nl/migration/index.php>

⁴ <http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/mappingworld-1.htm>

⁵ <http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/8305346/Muslims-must-embrace-our-British-values-David-Cameron-says.html>

⁶ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1321277/Angela-Merkel-Multiculturalism-Germany-utterly-failed.html>

на малцинствата и помалите заедници, но на долги патеки се покажа како модел кој не интегрира, туку напротив создава микроопштества во рамките на државата, кои повеќе се оддалечуваат отколку што се доближуваат до останатите, додека засегнатите групи остануваат неинтегрирани во општествениот живот, функционирајќи самозадоволни во своите латентни гета.

Иако на колективно ниво како културна политика донесе подобрувања кои ги задоволија барањата на застапниците на политиката на различностите, сепак внатре во самите групи, правото на индивидуалност на самите поединци се доведе под знак прашалник, бидејќи им се наметна униформноста и хомогеноста (Barry, 2006), па ваквото потенцирање на статичката разновидност, сè повеќе им отстапува место на интегративните амбиции на интеркултурната платформа која пак, ја стимулира интеракцијата помеѓу две или повеќе културни групи, станувајќи алатка за подобрување на способностите за прилагодување и на властите и на населението кон поразлична и покомплексна општествена средина.

Во официјалните европски документи⁷ интеркултурниот дијалог е дефиниран како процес на подобрување на капацитетот на секој кој живее во Европската унија, со цел поуспешно да се справи со поотворена и посложена културна средина, а исто така и како можност за оние кои живеат во Европската унија да имаат корист од разновидно и динамично општество.

Интеркултурниот дијалог се подразбира и како систем на отворена и почитувана размена на мислења меѓу поединци и групи со различно национално, културно, религиозно и лингвистичко потекло и наследство, врз основа на меѓусебно разбирање и почитување⁸.

Сепак за соодветна реализација на целите на интеркултурниот дијалог, неопходно е дефинирање и на соодветен модел на интеркултурно управување, кој долгорочно ќе овозможи развој на соодветни интеркултурни способности и компетенции, и ефективна соработка на сите нивоа меѓу институциите кои директно или индиректно ќе бидат повикани во процесот на спроведување на мерките за поефикасна интеркултурна комуникација.

⁷ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:412:0044:0050:EN:PDF>

⁸ <http://goo.gl/nz2px>

Властите, доколку сакаат да одговорат соодветно на културниот диверзитет, наместо да го игнорираат и да го сметаат како времена и минлива состојба, напротив ќе треба сè повеќе време и ресурси да издвојуваат за зајакнување на врските помеѓу различните културни заедници, на начин кој обезбедува една заедничка општествена сфера, без дискриминација, со слободно изразување на нивните различни потреби, сè со цел да се обезбеди целосно учество на сите чинители во општеството.

На кој начин и колку квалитетно се спроведува интеркултурниот дијалог, е прашање на кое сè поголем број земји неминовно ќе треба да одговорат кога ќе зборуваат за степенот на демократија во нивното општество, токму поради тоа што дијалогот станува синоним за едно современо плурално општество.

1.1 Култура и културен идентитет. Дефинирање на клучните ПОИМИ

Најчесто под култура се подразбира „Збир на традиционални верувања и ставови кои еден народ го карактеризираат како посебен, т.е. формираат едно организирано општество. Културата го опфаќа начинот на живот, размислувањето и однесувањето, кои се пренесуваат од генерација на генерација“ (Коковиќ, 1997:13).

Различните културни карактеристики на поединецот или одредена група под заедничко име, можат да се наречат културен идентитет, а како негови сегменти би можеле да се наведат расата, возраста, полот, етничката или религиозната припадност и слични категоризации.

Како социолозите го дефинираат културниот идентитет, неговиот развој, но и факторите кои влијаат на негово оформување ?

„Културниот идентитет претставува самосвест на припадникот на една група која историски настанува и се развива во зависност од критериумите кои

групата ги воспоставува во односите со другите општествени групи“ (Димитријевиќ и др.,1999:22).

Тој се заснова на свеста и сознанието за заедничките карактеристики (идеи, афинитети, цели, јазик, територија) со припадниците на својата група, со свеста за поседување на одредени културни обележја кои се препознатливи за една група (Коковиќ, 1997).

Антонио Пероти го истакнува фактот дека поимот културен идентитет го сочинуваат „идентитет“ како психолошки сегмент и „култура“ како општествен поим, во кој поимот „културен“ содржински го означува целиот комплексен систем на вредности, верувања и припаѓање на одредени општествени групи (Perotti, 1995):

Во 20-от век преовладуваше функционалистичкиот пристап во социологијата, според кој културата има променлива природа и функционалистите ја анализираат од аспект на нејзините норми, вредности и начин на живот.

Според Диркем, поранешните општества се одржале само благодарение на заедничките начела на моралот, нормите и вредностите или како тој ги нарекува колективна свест, па заклучува дека „должност е да си сличен на сите останати, да се нема ништо лично во поглед на верувањето или во поглед на владеењето“ (Kuvačić, 2004:105).

Според Хантингтон во периодот после Студената војна, токму културниот идентитет е основа за културни конфликти насекаде во светот, бидејќи културните разлики често се причина за нетрпеливост помеѓу одредени групи : „Културата стана важна, а културниот идентитет за некои луѓе најважен“ (Huntington, 1997:36).

Хантингтон смета дека денес сè повеќе групи се повикуваат на своите културни особености, преку кои во процесите на глобализација на повеќе нивоа, токму преку форсирање и конзервација на личниот или колективен културен идентитет сакаат да ја зачуваат својата различност во однос на другите.

Но, ако се погледне поврзаноста на барањата за зачувување на културниот идентитет и политичките активности на тие засегнатите културни заедници, често пати се забележува паралелно повикување на унапредување на двете позиции, идентитетска и политичка, па се поставува прашањето дали можеби културниот

идентитет понекогаш се злоупотребува, за да се алоцира вниманието од вистинската цел, а тоа е политичката агенда која идентитетските проблеми во ваквите случаи најчесто ги користи за унапредување на својата позиција на етно-политичката арена? (Gilbert, 2010).

Зошто е важно за оваа тема да се дефинира што е култура и културен идентитет?

Затоа што овие две компоненти се базата од која произлегуваат културно диференцираните општества, кои понатака бараат одржливи концепти преку кои сите тие различни групи би можеле да опстојуваат и да се реализираат, истовремено создавајќи една заедничка рамка која нема да ја загрозува општествената стабилност.

За најголем дел од државите кај кои се евидентни културните различности, обично се користи терминот „мултикултурни општества“ и тие како такви, имаат потреба од теориско дефинирање на внатрешните релации, какви се тие, од што и како се одвиваат, и како различните структури функционираат во одреден простор и време.

Тешко да може да се воспостави или претстави една единствена дефиниција на мултикултурализмот, поради што и самата културна политика често пати е преиспитувана, како тема на теоретски расправи и несогласувања, кои несомнено доведуваат и до инхеренција на нејзините потенцијали.

Мултикултурализмот е ефикасна културна политика, но само доколку остане во интерактивен однос со општеството во континуиран дијалог, реципроцитет и взаемно признавање, со што би се избегнала ситуацијата одредени заедници да ги имаат сите права во едно општество, но сепак да се чувствуваат како странци (Parekh, 2006).

Генерално може да се рече дека „...мултикултурните општества претставуваат динамични системи на рамнотежа, кои се одликуваат со социјално условена, но и етнички слоевита структура...“ (Џордано, 2001:142) но, мултикултурализмот може да се разбере и како „...борба за еднаквост на малцинствата, кои се исклучени од еднакво учество во општеството, и како афирмација на културните различности“ (Месиќ, 2006: 64).

„Мултикултурата навистина е таква – надполитичка, антиполитичка, која создава консензус, минимални духовни основи за развој на специфичностите, односно претставува таков метајазик, кој ги пацифицира дивергентните дискурси, не го наметнува на другите својот сопствен јазик, туку на творечки начин ги прифаќа и усвојува другите јазици, што значи дека мултикултурализмот е незамислив без напуштањето на идејата за единствен владеечки национален дискурс“ (Veget, 1996:317, цитиран во Димитријевиќ и др., 1999:125), додека Кимлика пак, смета дека индивидуалните слободи се највисока светост, па според него едно мултикултурно општество треба да ја адаптира својата политика и активности кон потребите и правата на малцинствата (Кимлика, 2004).

Семприни пак, во своето дело „Мултикултурализам“ подвлекува дека најзначајните прашања и предизвици кои ги поставува мултикултурализмот, пред сè се однесуваат на способноста на едно општество за интеграција на автентичните различности во него, наметнувајќи се како вистински цивилизациски предизвик (Semprini, 1999).

Милан Месиќ мислам дека во една најкратка форма објаснува една суштинска разлика меѓу мултикултурализмот и интеркултурализмот: „Интеркултурализмот претставува динамички концепт или политика која цели кон отворени модели на културата; кон поттикнувањето на културните контакти во една општествена заедница, од статичкиот мултикултурен однос, кон динамичен дијалогски однос меѓу културите“ (Месиќ, 2006:68).

И Коковиќ исто така ја потенцира динамичноста на интеркултурниот концепт: „Интеркултурализмот подразбира упатување на културите една кон друга, кон заедничка цел; упатува кон дијалог и динамика насочени кон нова заедничка културна синтеза. Интеркултурализмот ја елиминира мултикултурната статичност обидувајќи се да најде можност за рамноправен дијалог меѓу културите без ниту една да губи од културниот идентитет“ (Коковиќ, 1997:313), а пак Димитријевиќ вели: „Интеркултурализмот е културна политика која претпоставува взаемност, рамноправност и полноправна размена меѓу сите култури кои се во контакт во едно општество“ (Димитријевиќ и др., 1999:62).

Културниот плурализам е нашата реалност, а нашите аспирации за влез во Европското семејство би рекол дека логично водат кон уште поголема културна разновидност, која ќе биде вистински предизвик да биде уредена и управувана на соодветен начин.

Еве што велат културолозите во тој контекст: „Различноста на културите не значи дека некои од нив се повеќе, а некои помалку вредни. Тие се само различни. Тоа гледиште за еднаква вредност на различните култури се нарекува културен плурализам“ (Драгиќевиќ-Стојковиќ, Шешиќ, 2003:382) додека Димитријевиќ и група автори, во делото „Културна права“, културниот плурализам го согледуваат како: „...реалност на европското тло, и поради тоа еден од условите за спокојна и мирна европска иднина, претставува создавањето на предуслови кои би гарантирале максимално уживање на културните права. На тој начин идејата и праксата на почитување на културните права, би станале кохезионен фактор на културно разединетата Европа“ (Димитријевиќ и др., 1999:99-100).

Интеркултурната комуникација може да се дефинира како меѓучовечка интеракција помеѓу припадниците на различните групи, за која Кристијано Џордано, пак, потенцира: „Факт е дека денес се почесто се зборува за „мултикултурните општества“ односно за „мултикултурата“ и „интеркултурата“ како и за „интеркултурната комуникација“. Тематиката на среќавање и разбирање помеѓу индивидуите и групите, кои се подразбираат како носители на „туѓи“ и од тука спротиставени вредности, ги замени крутите шеми на економски условените „класни противречности“ (Џордано, 2001:7).

Културната политика пак, подразбира збир на правни и административни механизми кои иницираат директна употреба на различни ресурси за „..свесно регулирање на интересите во областа на културата и одлучување за сите прашања врзани за културниот развој на едно општество“ (Драгиќевиќ-Шешиќ, Стојковиќ, 2003:33), со цел за зголемување на културниот капитал на земјата, и позитивно влијание врз оформувањето на културниот пејзаж.

1.2 Интеграција на културните различности

Културната разновидност, денес е реалност речиси во најголем дел од современите општества, но самата визуелна и статистичка потврда на разновидноста не е доволна за таа да биде прифатена како предност за целото население, што укажува на потребата за ново осмислување на европскиот културен простор кој наместо со граници и бариери, сè повеќе се карактеризира со културна флуидност и порозност, дефинирајќи ги контурите на новиот паневропски идентитет (Iczuk, 2008).

Токму ова стои како предизвик пред плуралните општества да овозможат непречен развој на секој културен идентитет во своите граници, и тоа преку создавање на клима на доверба за различните културни групи, со шанса за развој на сопствената култура и идентитет, и со уверување дека се добредојдени конструктивно да придонесуваат за заедничкиот општествен развој.

Функцијата на признавањето на културниот плурализам, е да се зачува етничката посебност и достоинството за етничкото потекло, но и зајакнувањето на толерантноста кон различностите како еден од главните принципи кои ги промовира интеркултурниот дијалог како механизам за промоција на разновидноста.

Зајакнувањето на општествените врски е особено битно на локално ниво, бидејќи тоа е местото каде што луѓето имаат директно искуство од ситуации кои ги јакнат или слабеат врските меѓу членовите, па така еден од најбитните предизвици со кој се соочува современото општество е предизвикот на општественото сплотување, или овозможување и развој на такви структурни елементи во едно општество, кои им пружаат на сите свои членови чувство дека тие се дел од заедницата, без разлика какви културни специфичности носат.

Токму затоа, локалните афирмативни програми на кохезиона политика можат да бидат вистински пример, како би можела да се спроведе и многу поширока национална интеркултурна стратегија, бидејќи ако на општините гледаме како на микро општества, тогаш се согледува нивната предност многу поконкретно да настапат во спроведување на некоја програма, со оглед на далеку помалата популација и база на статистички податоци потребни за соодветна имплементација на некоја платформа, во овој случај интеркултурна.

Но, колку во реалноста локалните власти одговараат позитивно на овој повик, тоа е веќе релативен момент кој зависи од повеќе фактори, и на европско ниво не може да се генерализира поради нееднакво востановената интеркултурна стратегија во сите земји на ЕУ.

Во Република Македонија пак, исто така се чувствува недостаток на стратегија на локално ниво, па прашањето за односите меѓу заедниците и нивната меѓусебна комуникација, е сведено на функционирањето на општинските комитети за односи меѓу заедниците, кои пак барем засега на терен се нефункционални, неорганизирани и со нејасни надлежности, состојба на која укажува и Европската Комисија⁹.

Сепак реализацијата на вакви задачи не е воопшто едноставна, затоа што нашите општества се исправени пред големи предизвици на соодветно прилагодување на промените кои постојано се јавуваат; пред сè тука е зголемувањето на културната разновидност како последица на сè поголемата географска мобилност на луѓето, и зајакнувањето на индивидуалниот идентитет од една страна додека од друга страна слабеат традиционалните механизми на општествена кохезија, како што се бракот, традицијата, семејството, религијата.

Интегрирањето на различностите во едно современо отворено општество станува вистински предизвик за властите, кои сега треба да размислуваат за идентитетот на своето општество на повеќе нивоа, запазувајќи ја својата традиција и идентитет, потоа традицијата и спецификите на сите оние кои што во помал или поголем дел живеат во земјата, како домицилно или имигрантско население, и на

⁹ http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf

крај доколку се работи за земја членка на Европската Унија, тука в предвид доаѓа се разбира и супранационалниот Европски идентитет¹⁰.

Воспоставувањето на еден ваков културен баланс побарува функционирање на специфични институционални механизми кои ќе придонесат кон подеднаква партиципација и соодветна интеграција на сите граѓани во јавниот живот, а воедно ќе превенираат формирање на гетоизација на општеството преку самоизолација на одредени групи, како реакција на нивната неприфатеност во општеството.

Борбата против дискриминацијата не може да се воспостави преку казни мерки, за оние кои дискриминираат, бидејќи на тој начин не се решава причината или проблемот за настанување на самата дискриминација, која латентно пак ќе вирее во едно општество доколку не се работи во континуитет на граѓанската свест за почитување на културната разновидност, преку разни програми на интеркултурен дијалог.

Тука пред сè медиумите се наоѓаат во ситуација соодветно да одговорат на предизвикот антидискриминативните мерки да ја добијат потребната промоција, а општественото исклучување на маргинализираните групи да биде во континуитет критикувано, но за сето ова да профункционира потребна е и паралелна обука на новинарите за сите видови на дискриминација со што би се зголемила нивната чувствителност за различностите и интеркултурниот дијалог, како и за начините на кои би требале да ги обработуваат ваквите теми (Најчевска, Трајановски, 2010).

Само со целосна и ефективна комуникација со сите групи во заедницата, властите ќе можат да ја играат улогата на непристрасни органи, еднакви за сите нивни жители, каде и лежи потенцијалот на интеркултурниот дијалог кој претставува практично средство кое ја осудува нефлексибилноста и дискриминацијата, базирана главно на националното потекло и религијата, претворајќи се во алатка за управување со разновидноста и сплотување на општеството.

¹⁰ <http://goo.gl/m1T5Y>

2. Интеркултурна платформа на Европската Унија

Европската Унија, ако се осврнеме на легислативата, постепено му отстапува сè повеќе внимание на интеркултурниот дијалог особено по 2008 година која беше токму во знакот на интеркултурниот дијалог, кој од тогаш почна да се промовира на ниво на целата Унија и тоа во сите сектори, а не како дотогаш преку програми и иницијативи кои во своите цели го имаа промовирањето на интеркултурниот дијалог, но сепак не беа дел од една цврста и широка платформа.

Дотогаш, Европската Унија како срамежливо и со несигурност да ѝ приоѓаше на оваа проблематика, па за уредувањето на интеркултурните односи можеше да се прочита само во некој дел од поширока платформа за култура, како на пример во членот 22¹¹ од третото поглавје на Повелбата за човекови права во ЕУ од 2000 година, во кој само кратко е спомнато без навлегување во суштината, дека Европската Унија ќе го почитува културниот диверзитет.

До 2008 година, кога се поставени темелите на една долготрајна политика на унапредување на интеркултурните односи, интеркултурализмот останува на периферијата на културните политики, и во сенка на расправите за мултикултурните општества, но веќе од 2008 година, продолжуваат заложбите за промоција и унапредување на интеркултурниот дијалог, со ангажирање на највисоките институции, како Директоратот за култура и образование и други сектори на Европската Комисија во насока на поддршка на интеркултурната иницијатива, а со посебен акцент на три¹² елементи од културната агенда, и тоа: инклузија на Ромската заедница, промоција на интеркултурни градови и платформата за Интеркултурна Европа.

Што се однесува до првата фокусна област¹³ во која Европската Унија има за цел долгорочно да инвестира, истата се концентрира на елиминирање на

¹¹ http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

¹² http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/intercultural-dialogue-in-the-spotlight_en.htm

¹³ <http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/intercultural-dialogue/intercultural-dialogue-and->

општествената исклученост, дискриминација и стереотипи кон Ромите, поддржувајќи политики за нивна целосна интеграција и воспоставување ефикасен интеркултурен дијалог меѓу ромската популација и останатите граѓани, преку програми во сите земји членки на Европската Унија, а кои се однесуваат на зајакнување на интеркултурната комуникација, и помагање на проекти за унапредување на ромската заедница.

Образованието, антидискриминацијата, вработувањето и општата интеграција на ромското население, се едни од главните области на кои се фокусираат сите проекти кои работат во оваа насока.

Во најголем дел антидискриминативните мерки се спроведуваат во централна и југоисточна Европа каде стереотипите и предрасудите кон ромското население се најсилни, па промената на јавното мислење и инклузивните програми наидуваат на најголеми предизвици, каде медиумите, работилниците, политичките фактори и невладиниот сектор се најповикани да излезат во пресрет на заложбите на Декадата на Ромите¹⁴, проект во кој на долгорочна основа се сублимирани најважните реформски потфати за инклузија на Ромите во Европа.

Вториот важен аспект на кој се концентрираат ресурсите на Европската Унија при промоција на интеркултурниот дијалог, е проектот *Интеркултурни Градови*¹⁵, преку кој во повеќе градови во Европа се стимулира инклузивноста и интеграцијата, а самите градови се охрабруваат да развијат соодветни интеркултурни платформи на локално ниво кои ќе одговорат на урбаниот диверзитет кој е сè повеќе во пораст.

Тука особено значајна улога можат да одиграат локалните власти, граѓанските здруженија, образованието, и медиумите кои ќе помогнат во спроведување на еден одржлив развој на локално ниво.

Проектот има за цел да ги рedefинира класичните приоди кон развојот на градовите од културен аспект, нудејќи им на урбаните заедници идеја како диверзитетот да го согледаат како потенцијална предност, укажувајќи притоа на

roma-culture_en.htm

¹⁴ www.romadecade.org

¹⁵ http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/Cities/Default_en.asp

значењето од уважување на посебните идентитети, кои во јавниот простор, треба да имаат можност за слободен развој, но и соодветни можности за интеграција со останатите¹⁶.

*Платформата за Интеркултурна Европа*¹⁷ пак, е проект преку кој Европската Унија ги отвори широко вратите за граѓанската иницијатива која е расположена да придонесе за подобрување на интеркултурниот дијалог, и таа е директно или индиректно поврзана со останати културни стратегии, кои исто така работаат на слични теми, како глобализација или пак интеграција на имигрантите во рамките Европската Унија.

Еден од најистакнатите успеси на платформата досега е документот *Виножито*¹⁸, кој претставува иницијатива на целиот граѓански сектор од Европската Унија кој работи на полето на интеркултурниот дијалог, со свои препораки како да се унапреди истиот, но и како да се подобри соработката меѓу граѓанските здруженија и институциите, заради подиректно влијание на одлуките по ова прашање.

2.1 „Европска година на интеркултурниот дијалог 2008“

Европската Унија дебатирајќи на темите за мултикултурализам и културен диверзитет, постепено почна да му отстапува сè повеќе простор на поновиот културен модел, кој ветува директна комуникација, почитување на различностите, но воедно и зајакнување на општествената кохезија, наспроти мултикултурните политики кои веќе почнаа да ги покажуваат своите недостатоци

¹⁶ http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/intercultural-dialogue/intercultural-cities_en.htm

¹⁷ <http://www.intercultural-europe.org/site/content/page/political-role>

¹⁸ <http://rainbowpaper.labforculture.org/signup/>

со недоволно успешна интеграција на сите заедници, просто признавање на културните посебности и гетоизација.

Во согласност со динамиката која интеркултурниот модел ја нуди, Европската Унија постави рамка со цели кои заедно формираат културна стратегија за европските институции, во која фокусот ќе биде на промоција на културната разновидност и интеркултурниот дијалог, промоција на културата како катализатор во рамките на Лисабонската стратегија, како и охрабрување на граѓаните на Европа за активна интеракција меѓу културите¹⁹.

Новиот европски наднационален идентитет, терминот „национална држава“ го унапредува во држава или општество на културна кохезија, кое своите различности ги признава давајќи им простор да го облагородат севкупниот развој на општеството (Јовановиќ, 2004).

Интеркултурниот дијалог во својата основа ја носи идејата за културна размена, па во таа насока Европската комисија предложи формирање на ЕУ - културен фонд со околу 400 милиони евра за периодот 2007-2013 година, кој меѓу другото требаше да овозможи систематско интегрирање на културата во развојните програми, зајакнување на иницијативите за промоција на европскиот културен диверзитет, и развој на прекуграничната соработка²⁰.

Институциите на Европската Унија очигледно во интеркултурниот дијалог видоа и механизам кој е комплементарен на некои од најсуштинските цели на модерна Европа, како на пример, приближувањето на луѓето од Европа, давајќи им заслужен простор и прилика на идеите на Гете, Кант и Монтењ за европски космополитизам (Бек, 2003).

Некогаш утопистички, а денес со ветер во грбот овие идеи добиваат нова енергија која ја воскреснува идејата на Кант за „вечниот мир“ или онаа возвишената на Виктор Иго за соединетите држави на Европа, каде би се сплотиле во едно, европеизмот и космополитизмот (Morin, 1989).

¹⁹ http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_412/l_41220061230en00440050.pdf

²⁰ [http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/culture-programme-\(2007-2013\)_en.htm](http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/culture-programme-(2007-2013)_en.htm)

Токму во таа насока се однесува и предлогот²¹ на Европскиот Парламент и Советот на Европа, за иницирање на „Европската година на интеркултурен дијалог 2008“, кој бара дијалогот доброволно да се прогласи за приоритет, со цел да се повикаат европските граѓани, да играат целосна улога во управувањето со културната различност.

Главна цел за иницирање на „Европската година на интеркултурен дијалог 2008“ беше да се промовира интеркултурниот дијалог како инструмент за помош на европските граѓани и за сите оние кои живеат во Европската Унијата, во стекнување на знаења и вештини за да се справат со поотворена и посложена културна средина, како и да се подигне свеста на европските граѓани за важноста на развојот на активно европско граѓанство, со почит кон културната разновидност, при што активностите беа фокусирани особено кон младите луѓе, и маргинализираните општествени групи, додека граѓанскиот сектор исто така, беше охрабрен да се мобилизира и да се вклучи во европските, националните и локални нивоа на делување²².

За жал, Република Македонија и други земји што не се членки на Европската Унија не можеа да се приклучат, иако овој голем проект во својата суштина го содржеше обединувањето и вреднувањето на европските култури, па партнери беа само земјите на Унијата кои организираа заеднички трибини, семинари, конференции.

Историјатот на Европската Унија можеби укажува пред сè на економските причини за обединување и заштита на интереси, но 50 години подоцна сепак културниот аспект го добива своето заслужено место, бидејќи Унијата со успех покажа дека покрај економско-политичкиот момент, европските народи и културолошки се обединети.

Во Унијата се свесни дека и покрај досегашните успеси и 50 годишниот мир, за што Европската Унија ја доби и нобеловата награда за мир²³ за 2012 година, сепак одржувањето на сите културни, и верски различности ќе биде многу тежок

²¹ <http://goo.gl/sdrZA>

²² *ibid.*

²³ http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2012/eu.html

испит, кој ќе мора да се положи, а тоа може се случи само со многу добро познавање на „материјата“ т.е. карактеристиките и потребите на сите учесници во европскиот културен мозаик.

Главен слоган на годината посветена на културното обединување беше „Сплотени во различностите“, во која интеркултурниот дијалог се постави на едно ново рамниште како фундаментална вредност на ЕУ, а политиките за негово спроведување и вреднување добија приоритетни места како во агендите на државите членки, така и во критериумите за државите аспиранти за членство во Унијата.

2.2. Интеркултурниот дијалог во Европската културна стратегија

Најголем дел од идните акции на Европската Унија во контекст на интеркултурниот дијалог и неговото имплементирање, се зачнати токму како препораки во стратешката рамка на Европската година на интеркултурен дијалог 2008.

Како насоки за идната интеркултурна платформа се спомнати повеќе од 50 препораки, од кои како најважни²⁴ се издвојуваат:

- Интеркултурниот дијалог да се развива во взаемна врска со основните човекови права поткрепени и заштитени од легислативата и политичките инструменти, промовирајќи еднаквост, недискриминација, културен диверзитет;
- Поставување на интеркултурниот дијалог во средиштето на интеграциските стратегии;

²⁴ <http://www.interculturaldialogue.eu/web/icd-project-recommendations.php>

- Идентификација, споделување и Европска афирмација на најдобрите практики во промоцијата на интеркултурниот дијалог, особено меѓу младите луѓе и децата;
- Распределба на интеркултурното уредување во систем на институции кои заеднички работат на човекови права, заштита и интеграција на малцинствата, имиграција, култура;
- Развој на стратегии за интеркултурно приспособување на општествените сектори како образование, уметност и медиуми;
- Развој на интеркултурните компетенции и вештини особено во образованието, со помош на прирачници, предавања од експерти, а на високо ниво зајакнување на универзитетските програми за интеркултурни комуникации;
- Нагласување на централната улога на медиумите во промовирањето на принципот на рамноправност и взаемно разбирање;
- Воспоставување на јасен и прецизен концепт на интеркултурен дијалог на сите нивоа, што е од особена важност за идните политики и нивните цели, да немаат проблеми со евентуални недоразбирања при спроведувањето на интеркултурните политики;

Целта на Европската стратегија за интеркултурен дијалог е навремено приспособување и развој на личности, граѓани на Европската Унија, во насока на отворена и комплексна културна средина, која изобилува со идентитети, лични и колективни, а која утре ќе биде нивен дом.

На ваквиот предизвик, институциите стануваат свесни, дека нема да можат да одговорат со краткотрајни и временски ограничени проекти со привремени резултати, и паралелно ја согледуваат потребата од долгорочна платформа за управување со културниот плурализам, за подигање и развој на свеста за важноста на развојот на отворено европско граѓанско општество, отворено кон светот, кое ги почитува културните разлики.

Ваквите заложби за поголема интеракција и подеднакво вреднување на етнокултурните фактори во рамките на Европа, се разбира дека претпоставуваат и

здрава основа за идните генерации, па Европската Унија и во специфичните цели на Европската стратегија за интеркултурен дијалог, токму на младите им укажува на важноста за ангажирањето во интеркултурниот дијалог во нивниот секојдневен живот²⁵.

Европската Унија, во контекст на интеркултурниот дијалог, е исправена пред уште еден предизвик, а тоа е истовремено вреднување на парцијалните културни идентитети кои се сè позачестени, и унитарниот европски идентитет, со што Унијата преку програмите за афирмација на интеркултурниот дијалог, од една страна треба го потенцира значењето и придонесот на посебните култури во Европа, а од друга страна паралелно да работи и на промоција на европскиот супранационален идентитет, со што се вложуваат напори да се најде одржлив баланс меѓу индивидуалните и колективни идентитети.

2.3 Приоритетни прашања на интеркултурниот дијалог и „Белата книга“ на Советот на Европа

Со 400 милиони жители, и секојдневен прилив на нови генерации имигранти, како и со проширувањето со нови земји членки, управувањето со културниот диверзитет станува сè поголем општествен предизвик во Европската Унија.

Со таа цел во мај 2006 година, на состанокот на Советот на министри, беше договорено дека „Белата книга“²⁶, ќе претставува основа за тоа, како да се промовира и зајакне интеркултурниот дијалог во рамките на ЕУ, како и дијалогот меѓу Европа и нејзините соседи, нудејќи им на политичарите и администрацијата, на медиумите и на невладините и религиозни организации, упатства и препораки, како најефективно да се реализираат целите на интеркултурниот дијалог.

²⁵ http://ec.europa.eu/culture/documents/final_report_en.pdf

²⁶ http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

За да се дојде до посакуваниот резултат „Белата книга“ со своите приоритетни прашања²⁷ треба да го подигне и привлече општествено внимание кон оваа проблематика:

- Свесност за несоодветноста за старите модели на пристап кон културниот диверзитет, каде и мултикултурализмот и старите методи на асимилација се покажаа како несоодветни за современите прилики;
- Придржување кон универзалните принципи на Советот на Европа, како кон морален компас, за снаоѓање во модерните културно диференцирани општества;
- Институционална и јавна заложба за целосна еднаквост на половите;
- Овозможување на предуслови за непречено практикување на интеркултурниот дијалог во секој општествен сегмент, од работното место, преку образовните капацитети и невладиниот сектор, до медиумите, уметничката сфера, и политичката арена.
- Анализа, издвојување и усовршување на најдобрите програми за ефективна реализација на интеркултурниот дијалог;

Советот на Европа, во политиката за промоција на интеркултурниот дијалог, несомнено ги инкорпорира и придонесите на таквиот дијалог за мир и меѓународна стабилност, изразувајќи ја својата убеденост дека зголемената и заедничка заложба за културна соработка, ќе придонесе за долгорочна хармонија меѓу цивилизациите.

Правните инструменти²⁸ кои се на располагање, во овој случај се од голема корист за следење и квалитативна евалуација на интеркултурната интеракција, бидејќи и самите имаат веќе поставени одредени стандарди за интеракција меѓу културите, па тука посебно можат да се издвојат активностите на Европскиот суд за човекови права, како и извештаите на Европската Комисија против расизам и

²⁷ *ibid.*

²⁸ <http://goo.gl/ee4Ur>

нетолеранција, додека националните малцинства како на механизам за заштита можат да сметаат на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства²⁹ или пак на Европската повелба за регионални и малцински јазици³⁰, која Република Македонија за жал, до денес ја нема ратификувано.

Во завршниот дел од „Белата книга“, препораките за одржлив развој на интеркултурниот дијалог во Европската Унија, се групирани во неколку области за делување, но сепак меѓусебно зависни, кои опфаќаат повеќе засегнати општествени сфери, во кои е неопходно соодветно да се делува во насока на промоција на интеркултурниот дијалог.

Што се однесува до демократскиот капацитет на општеството за соодветно разбирање и третирање на културниот диверзитет, акциите кои се препорачуваат пред сè се однесуваат на потребата од независен институционален механизам и соодветна легислатива, кои без директна или индиректна зависност од други фактори ќе можат да гарантираат за демократските вредности, човековите права и фундаментални слободи, владеење на правото, плурализмот, недискриминацијата, толеранцијата и взаемното почитување³¹.

Перспективите за натамошно унапредување на интеркултурниот дијалог се сведуваат на неколку конкретни препораки³²:

- Властите се повикуваат да го развијат културниот сензибилитет кон своето население, и соодветно на тоа да понудат и услуги кои би одговориле на желбите и потребите на сите граѓани без разлика на нивното потекло,
- Властите да помогнат во поголема партиципација на припадниците на помалите заедници во рамките на јавниот живот, политиката и културата,

²⁹ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_Text_FCNM_mk.pdf

³⁰ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

³¹ <http://goo.gl/ee4Ur>

³² http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

- Медиумите да одиграат соодветна улога кога станува збор за почитување на културниот диверзитет, со промовирање на афирмативните програми, и со осуда на дискриминативните појави,
- Властите да се охрабрат да инвестираат во развој на потребните механизми за дијалог особено во областа на образованието, како и да ја поддржат работата на организациите кои работат со млади и со припадниците на малцинствата,
- До локалните власти пак, препораките одат во насока на охрабрување за развој на иницијативи за зајакнување на граѓанското учество и на културата на демократска партиципација,
- Да се зајакне развојот на интеркултурните компетенции, што е од суштинско значење за разбирање на културниот диверзитет и развој на кохезивно општество.

Тука препораките доста конкретно даваат упатства до локалните и национални власти, кога станува збор за интеркултурните компетенции и вештини од една страна и соодветните јавни сфери од друга.

2.4 Конкретни програми на Европската Унија за промоција на интеркултурниот дијалог

Глобализацијата, проширувањето на Европска Унија со нови членки и внатрешната мобилизација на луѓе и стоки, за Унијата претставуваа доволно силен показател дека односите меѓу различните култури веќе не можат да бидат решавани на ниво на декларации, трибини, временски ограничени проекти, туку многу прецизно и посветено, со ангажман на сите расположливи механизми.

Европската Унија се најде пред голем знак прашалник, кога требаше да одговори на мултикултурализмот, поставувајќи си прашања дали воопшто успеале да го спроведат, дали ги имаат вистинските резултати, дали е тоа соодветната културна политика?

Динамиката, пак, и отвореноста на интеркултурниот дијалог ги согледаа како голем потенцијал што треба да се прифати, вреднува и развива, и тоа со институционални механизми и програми, бидејќи конструктивната комуникација во едно мултикултурно општество стана неопходен фактор.

Од сите препораки и заклучоци на интеркултурната платформа, на крајот успешно се издиференцираа оние програми кои при соодветна имплементација би дале најдобри резултати во насока на промоција на дијалогот.

Културата е таа која преку своите активности може да допре до голем број на граѓани, па тој потенцијал е искористен и за оваа намена, при што културните програми во најголем дел промовираат прекугранична културна соработка и мобилност.

Еден од најголемите програми од секторот култура е „Европски градови на културата“³³, кој е еден од најпрепознатливите проекти на Европската Унија меѓу граѓаните, кој во континуитет од 1985 укажува на посветеноста на Европската Унија за запазување и негување на културниот диверзитет.

Кога станува збор за интеркултурниот дијалог, забележително е дека Европската Унија им отстапува и простор и средства најмногу на младите и на програмите кои би се однесувале на нивната идна свесност и прифаќање на културниот плурализам.

„Млади во Акција“³⁴, во таа насока е една од најетаблираните програми со најдолг рок, од 2007 до 2013 година, со најголема финансиска поддршка од 885 милиони евра, и со цели кои се фокусираат на младите и нивниот потенцијал во менување и формирање на иднината на Европа, охрабрувајќи ги да учат и вон традиционалните облици, и да прифаќаат и разменуваат знаења и со други културни матрици.

³³ http://ec.europa.eu/culture/pub/pdf/ecoc_25years_en.pdf

³⁴ http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm

Тргувајќи од фактот дека јазикот е еден од најосновните елементи на идентитетот, интеркултурната комуникација ќе биде ефикасна или не во зависност од познавањето на јазикот на „другиот“, па за подобра коегзистенција и подобро разбирање на другите култури европската програма „Повеќејазичност“³⁵ ги охрабрува европските граѓани да учат повеќе јазици, сè со цел подобро да се разберат во директна комуникација, но и подобро да ги разберат другите култури.

Што се однесува до програмите за образование, интеркултурниот дијалог од канцелариско теоретизирање го пренесуваат во реалноста меѓу луѓето, особено меѓу младите и тоа на еден многу успешен начин, па правејќи осврт на европски напори за унапредување на интеркултурниот дијалог во оваа сфера, би се осврнал на неколку од нив.

Не може, а де не се споменат резултатите на програмата „Комениус“³⁶ на пример, која сè уште е во тек и има за цел да го зголеми кумулативното знаење за културниот диверзитет во Европа, и неговото значење, при што за целна група ги има сите оние кои се директно или индиректно вклучени во предучилишното, основното и средно образование, како учениците така и наставниците кои се охрабрени прекугранично да соработуваат на заеднички проекти.

Програмата „Еразмус“³⁷ пак, е вистински пример за успешна долгорочна стратегија, која долги години ја стимулира мобилноста на студентите, но и академскиот кадар ширум Европа, со што најдиректно се соочуваат со други култури и учат за нив.

Оваа водечка европска програма освен мобилноста на образовниот кадар индиректно во најдобар дел влијаеше на вистинско промовирање на интеркултурниот дијалог, со широка палета на обуки и предавања за академскиот кадар, и заеднички проекти меѓу различни универзитети.

Од големо значење е и програмата „Жан Моне“³⁸ која во континуитет работи на поддршка на студиските програми за европски интеграции, со која се

³⁵ http://ec.europa.eu/languages/index_en.htm

³⁶ http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/comenius_en.htm

³⁷ http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/erasmus_en.htm

³⁸ http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/monnet_en.htm

зголемува бројот на високо образувани кадри кои се директно запознаени со функционирањето на Европската Унија и со културниот диверзитет кој таа го има.

За крај исто така во позитивна конотација треба да се спомне и програмата „Темпус“³⁹, која многу вложи во унапредувањето на системите за високо образование во земјите околу Европската Унија, овозможувајќи една транс-европска академска мобилност меѓу земјите на Унијата и особено земјите од поранешниот Источен блок, при што непосредната универзитетска соработка и заедничките проекти придонесоа за подобрување на квалитетот на образованието во овие земји, во наставно научната програма, со примена на нови поефективни методи во образовниот процес.

3. Република Македонија во Евро – Балканскиот интегративен тренд

Благодарение на географската местоположба, Балканот несомнено е еден од најдинамичните миграциони региони во кој низ сите историски епохи се одвивало активно мешање на различни народи и етнички групи⁴⁰ со помал или поголем интензитет, со што доаѓало до крупни промени како во политичка, така и во економска или културна насока.

Како последица на ваквото културно испреплетување, населението во Република Македонија преставува композиција која обединува луѓе со различен

³⁹ http://ec.europa.eu/education/external-relation-programmes/tempus_en.htm

⁴⁰ Дефиниција за етничка група: „ Колективитет внатре во поширокото општество, кој има реално или претпоставено заедничко потекло, спомени за споделувано историско минато и културен фокус на еден или повеќе симболички елементи определени како содржина на неговата народност. Примери за такви симболички елементи се: роднинските примероци, физичката постојаност, религиската припадност, јазикот или дијалектните форми, племенската припадност, националноста, фенотипските особини, или која било комбинација од наведените. Неопходен придружник е извесната свест за видот меѓу членовите на оваа група“ (Richard Schermerhorn, во Ташева, 1998:14)

етнички, религиозен и културен идентитет, при што едновременно се одвива и процес на акултурација кој е неминовен во еден толку разнороден регион, и процес на зачувување на сопствениот идентитет на ниво на посебни заедници.

Од друга страна и Европската Унија како економско-политичка заедница избобилува со културолошки специфичности, од кои секоја за себе бара доволно внимание и признавање од една страна додека од друга, секоја од нив е подложна на надредениот наднационален европски идентитет, што претставува секојдневен предизвик за институциите.

Конфликтите се неминовни при интеркултурните комуникации и односи, а Балканот е барем во историјата добро познат токму по негативната конотација на интеркултурните судири, што дава можеби и оправдан сомнеж за тоа колку ќе можат односите меѓу различните заедници на Балканот некогаш да се хармонизираат, но сепак како позитивен момент на охрабрување се јавува токму интегративниот пат на балканските земји кон Европската Унија, што влева надеж дека во поширокото семејство на европски народи, мирот и стабилноста ќе бидат трајна вредност.

Но, нели е малку парадоксално кога велиме дека сакаме да интегрираме со толку многу народи и различности во Европската Унија, додека на „домашен терен“ едвај некако се уредуваат интеркултурните односи, со цел нормално да функционираат државите?

Ова пред сè го коментирам во контекст на тоа што, интеграцијата во Европската Унија, не претставува само широка економска соработка, или политичка сојуз, туку и многу повеќе од тоа, особено во културолошка смисла, каде нашите културни модели на граѓани на Република Македонија и на Балканот, ќе дојдат до „судир“ со културните модели на многу други националности и народи, во кој е неминовно нешто да се добие, а нешто да се изгуби од својот културен профил.

Токму затоа предизвикот е голем, бидејќи неможноста за соодветно уредување на интеркултурните односи на наш домашен терен, само укажува дека допрва ќе треба да ги засилиме капацитетите на сите нивоа кои се однесуваат на интеркултурниот дијалог.

3.1 Развој на мултикултурното општество

Како временска рамка која е важна за денешната етничка разновидност во Македонија може да се земе XV-от век, односно од османлиското навлегување на Балканот, кога доаѓа до трајно менување на етничката слика на Балканот со оглед на должината на нивното владеење и териториите кои ги имаа под своја власт.

Во тој период доаѓа до длабоки промени на структурата на населението во етничка и религиозна смисла.

Од една страна доаѓа до колонизирање на турско население од Анадолија⁴¹, потоа доселувањето на Евреите од Шпанија од крајот на 15 век, кои најдоа засолниште во рамките на Отоманската империја, меѓу другото населувајќи се и на Балканот; раздвижување на албанското население во неколку миграциски бранови како и процесот на исламизирање (Ташева, 1997) на одредени територии на Балканот што дополнително ја зголеми културната разнородност на населението и врз база на религиозната припадност соодветно дистанцирање на етничките групи.

Претставата за „вечниот“ национализам и инфериорната племенска перцепција за Балканот (Тодорова, 2001) и ден денес не му даваат прилика на Балканот да се прикаже во едно друго светло, со една нова интегративна порака за Европа во која би се прикажал како подобен културен конгломерат кој конечно ги перцепира мирот и интеграцијата како своја примарна колективна цел.

Ако се анализира коегзистенцијата на просторот на Република Македонија во овој историски временски период, тогаш она што може да се заклучи е дека егзистирала меѓусебна толеранција во однос на религијата и етникумот, па во таа насока доколку се анализираат историските настани на територијата на Македонија, тие во себе ја имаат ослободителната компонента односно бунтот⁴² на

⁴¹ Претежно земјоделско и сточарско население Јуруци и Коњари, од истоимените области во Анадолија, Јуруклук и Коња, чии потомци и денес населуваат одредени делови на источна Македонија

⁴² <http://www.mn.mk/istorija/347-krusevskiot-manifest>

населението кој е насочен повеќе кон односот на Империјата кон самото население, а не против населението од други религиозни или етнички групи.

Нема потреба да се оди многу наназад во историјата, доволно е ако ги земеме за пример Илинденското востание во чиј повик востаниците ги повикуваат сите граѓани на крушевската околина на востание, без оглед на верската или национална припадност, што укажува на тоа дека соживотот на различно население не само што бил можен, туку и како таков опстојувал и низ времето.

Таков е и периодот на Втората Светска војна кога народот на Република Македонија во состав на пошироката југословенска заедница застанал на страна на западните сојузници, при што во редовите на борците имало припадници од сите националности.

Зошто е битен овој краток историски пресек на тоа како егзистирале народите на просторот на Република Македонија низ времето?

Ако ги анализираме денес состојбите во Македонија без да се земе предвид историскиот континуитет, може да се донесе погрешен заклучок дека различните групи не само што не можат да живеат заедно, туку и изнаоѓањето на заеднички интереси и цели станува невозможен предизвик.

Она што се наметнува како дилема се неколку прашања.

Дали се работи за суштински етнички проблеми или тие се продукт на целокупната транзиција на македонското општество во кое вредносниот систем целосно се измени и сè уште не успеавме да изградиме граѓанско општество со сите негови карактеристики и капацитети за нормално функционирање?

Тоа, до толку ја доведува коегзистенцијата пред уште поголем предизвик, дали властите и останатите одговорни фактори стануваат свесни дека интеретничките прашања нема да можат долгорочно да ги избегнуваат, и дека привремените решенија не се вистинскиот одговор за едно такво чувствително прашање за кое е неминовна силна поддршка и планска активност на сите нивоа во општеството (Weiner, 1998).

Сè почесто и погласно се размислува дали живееме во паралелни општества, едни покрај други, а не едни со други? Прашање, кое за волја на вистина, ако се

земе терминот „паралелни“ пред сè се однесува на двете бројно најголеми заедници етничките Македонци и македонските Албанци.

Културните различности сега се ставени во прв план на општествено-политичката сцена и надлежните институции веќе не можат да ги игнорираат барањата на различните идентитети кои треба да се интегрираат во општеството (Атанасов, 2003), па иако со Охридскиот рамковен договор⁴³ беа третирали прашањата на правична застапеност на сите заедници, во реалноста тоа се претвори не во инструмент за релаксирање на односите, туку за статистичко исполнување на одредбите на Рамковниот договор со предност во прв план кон барањата и правата на албанската заедница.

Занемарувањето и игнорирањето на присуството и потребите на посебните културни идентитети претставува намалување на нивната важност и непочитување на нивната традиција и култура, со што се потврдува нерамноправната положба во општеството, што пак доведува до акумулирање на меѓунационалните тензии и поголем ризик од интеркултурен конфликт (Тејлор и др., 2004).

За вистинско заживување на духот на ОРД треба да се вложат институционални напори истиот да заживее во пракса во согласност со неговата примарна цел - градење на мултинационална држава со интеркултурно живеење, инаку запазувањето на правата на заедниците, а не и нивно прифаќање и интегрирање во општеството ќе придонесе само кон засилена поделба и гетоизираност на општеството.

Но, едно мултикултурно општество сепак не подразбира само хармонизација на интересничките односи, бидејќи културата е повеќеслојна, а пак критериумите за прием во европското семејство опфаќаат еден цел спектар на човекови права и слободи, кои го надминуваат националниот предзнак.

Оценувајќи ги сегашните прилики во македонското општество, Европската Комисија, во последниот извештај⁴⁴ за напредокот на Република Македонија на интегративниот пат, гледа одредени подобрувања во повеќе анализирани области,

⁴³ Во понатамошниот текст: ОРД

⁴⁴ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

иако сè уште недоволни за да се рече дека е постигнат оптимум за функционирање по вредностите и нормите на Европската Унија.

Во областа на човековите права и заштита на малцинствата⁴⁵, се забележуваат подобрувања, но сепак остануваат и забелешките на кои се укажува во континуитет:

- сè уште не е потпишана Европската повелба за регионални и малцински јазици,
- има подобрувања во областа на слобода на изразување,
- легислативата за слободата на граѓанско здружување е во ред,
- во однос на правата на жените и родовата еднаквост се истакнува дека правата на жените се загорени и подложни на дискриминација, стереотипизација, особено во руралните средини, со слаба политичка вклученост на локално ниво; институциите не работат доволно за подобрување на родовата еднаквост; жените се дискриминирани на пазарот на трудот,
- јавната препознатливост и достапност на комисијата за антидискриминација е многу слаба, додека свеста во јавноста за потребата од антидискриминативни мерки е на многу ниско ниво; крајна стигматизација и дискриминација на нехетеросексуалната популација,
- образованието за помалите заедници се соочува со проблеми поради средства за учебници и соодветен наставен кадар,
- сегрегацијата во училиштата останува по етничка и јазична линија,
- интегрираното образование напредува, но најмногу благодарение на надворешни проекти, додека од буџетот не се одвојуваат доволно средства за оваа намена.

⁴⁵ ибид. страна 13-18

3.2 Охридскиот рамковен договор и дискурсот на мултикултурализмот

Со потпишувањето на ОРД, на 13 август 2001 година, заврши вооружениот конфликт, кој имаше национално-политички обележја, а Република Македонија се најде пред нов предизвик, за соодветно уредување на културниот плурализам во своите граници.

Тоа што е позитивен аспект на ОРД, е што освен запазување на мирот, и прекинување на конфликтот во 2001 година, донесе и конкретни насоки и препораки за соодветни реформи на општеството кои ќе дадат долгорочни резултати што се однесува до интеркултурниот дијалог, со задоволување на барањата на сите граѓани; како и флексибилен сет на решенија за меѓуетничките проблеми укажувајќи на виталното значење на мултикултурниот карактер на Република Македонија, за нејзиното опстојување како функционално општество (Река и др., 2011).

Дел од позитивните критики кои одат во полза на ОРД, е токму тоа што презентираше механизам за понатамошно функционирање на демократијата, и негување на културниот плурализам, не задржувајќи се само на политичката спогодба за прекинување на мирот, која без насоките би имала само моментално значење за прекин на конфликтот.

Потенцирањето на не-територијални решенија укажува на фактот дека акцентот за управувањето со културниот диверзитет е ставен на политиките кои би требале тоа да го уредат, додека уставните промени на кои всушност се базира ОРД, укажуваат на потребата од разбирање дека Уставот не треба да се гледа како неменлива категорија, туку напротив како на материја која треба во континуитет да еволуира паралелно со новите промени и потреби кои ги носат времето и приликите⁴⁶.

⁴⁶ http://www.crpm.org.mk/?page_id=695&fb_source=message

Тоа што за овој труд е најважно, е влијанието на ОРД врз интеркултурните односи во Република Македонија; на кој начин влијаеле механизмите за негово спроведување и дали се добиени посакуваните резултати за подеднакво вреднување на културните различности.

Некои од основните принципи на Охридскиот рамковен договор, а кои се однесуваат на интеркултурниот дијалог, директно се повикуваат на мултиетничкиот карактер на македонското општество кој треба да се негува, но и да се одрази во јавниот живот, т.е. културниот плурализам да се презентира во јавната сфера, а пак Уставот да ги исполнува потребите на сите граѓани подеднакво, додека локалната самоуправа добива суштинска улога и значење за учеството на граѓаните во општествените активности и за унапредување на почитувањето на идентитетот на заедниците⁴⁷.

Една од суштинските промени кои ОРД ги донесе е поголемата инклузија на „немакедонците“, кои претходно беа недоволно застапени во процесите на одлучување на национално и локално ниво и многу малку партиципираа во јавните институции, па токму во оваа насока се донесоа конкретни механизми за компензација на етничкиот дисбаланс, преку процентуална застапеност на припадниците на немнозинските заедници во јавниот сектор.

Овој процес е сè уште во тек, но истиот во континуитет се соочува со критики, за тоа дека припадниците на заедниците се вработуваат, но всушност не одаат на работа, а примаат плата⁴⁸, при што добар дел од нив се регрутираат без соодветни квалификации, и со силно политичко влијание⁴⁹.

ОРД како втора главна цел требаше да ја зголеми соработката меѓу претставниците на партиите на двете најголеми заедници, па во таа насока за соодветна распределба и баланс на политичката моќ започна да се применува принципот на „Бадинтерово мнозинство“⁵⁰, уште познат и како „малцинско вето“⁵¹,

⁴⁷ http://siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf

⁴⁸ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mk_rapport_2011_en.pdf стр 20

⁴⁹ <http://www.oecd.org/countries/formerlyugoslavrepublicofmacedonia/43913255.pdf> стр 10, 15

⁵⁰ Бадинтеровиот принцип поздравља барање согласност од малцинствата за најважните

со што се зголеми и моќта на партиите на помалите заедници, особено на албанските политички фактори⁵².

Целта од денешна перспектива е само делумно исполнета, бидејќи принципот на примената на Бадинтеровото мнозинство се уште потпаѓа под импровизација и политички договор, а на крај одлуките кои се донесуваат во најголем дел имаат етнички мотив⁵³.

Една од главните заложби на ОРД е исто така, и поголемо самоуправање за албанската заедница преку децентрализација на општините, кое ги исполнува барањата на Албанците за поголема партиципација во одлучувањето во регионите каде се мнозинство, но сепак останаа забелешките дека дел од општините не се формираа под влијание на демографските, социјални, економски и административни фактори, туку под влијание на етно-политички договарања, што раѓа страв и недоверба за сецесија во некое идно време⁵⁴.

Иако како една од целите на ОРД е и намалувањето на сегрегацијата во училиштата, сепак досегашните извештаи зборуваат за неуспех на тој план, туку напротив забележуваат дури и зголемена сегрегација во образовниот систем, без соодветна примена на препораките за интеркултурно образование и за приближување на образовните програми на одделните етнички заедници⁵⁵.

Позитивни чекори во оваа насока се превземаат дури во текот на 2012 година, со засилени напори за зајакнување на интеркултурниот пристап во образованието и интегрирање на програмите на помалите заедници во пошироката образовна платформа⁵⁶.

Крајна цел на ОРД беше и трансформацијата на македонската национална држава, во држава на сите заедници речиси подеднакво, но сепак иако

политики и одлуки, со што малите заедници нема да се прегласани од поголемите.

⁵¹ <http://goo.gl/Rz7qq>

⁵² http://www.crpm.org.mk/?page_id=695&fb_source=message

⁵³ http://jewishcommunitybitola.mk/documents/doc_view/161-spodeluvanje-na-vlasta-vo-makedonija.html

⁵⁴ http://www.analyticalmk.com/files/03-2010/Ivana_BOSKOVSKA.pdf

⁵⁵ http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_FYROM_en.pdf

⁵⁶ <http://www.mon.gov.mk/en/aktivnosti/1228-2012-09-25-11-46-48>

националниот предзнак е тргнат од официјалната политичка агенда, а Република Македонија се декларира како функционална мултикултурна демократија, сепак националната политика е сè уште присутна, додека еднаквото, плурално општество останува непостигната цел⁵⁷.

Политичките елити како сè уште да избегнуваат да се соочат со длабоките промени во општеството во кое полиетничноста бара институционална поддршка и организирана артикулација на културната разновидност (Младеновски, 2005), како систем кој ќе ја задоволи реалната ситуација и ќе го редуцира монокултурниот, или ако се земе конкретно македонскиот пример тогаш може да се рече и бикултурниот асимилационизам.

Генерално не може да се оспори важноста на овој документ со оглед на тоа што донесе мир и го прекина конфликтот, а се покажа и како доста флексибилен за донесување одлуки во владата и парламентот, при што овозможи и понатамошно функционирање на политичкиот систем, но она што главно може да се смета како недостаток на ОРД, е што се постигна напредок во правата, но пред се за албанската заедница додека другите останаа маргинализирани и само декларативно имаат ист третман, додека политиката остана поделена стриктно по етничка линија, со формални антисегрегационистички заложби кои не придонесоа за намалување на етничката дистанца, туку напротив од време на време, истата се покажува како најголема досега⁵⁸.

Тоа не значи дека директно ОРД и неговото спроведување се главната причина, туку повеќе се работи за комбинација на етно-политички влијанија, но кои сепак своето оправдување најчесто го наоѓаат токму во ОРД.

Поради ваквите ставови и неистоветното признавање и прифаќање на целите на ОРД, институционализацијата на оваа културна политика во Република Македонија и понатаму останува тежок процес за спроведување, што наведува на заклучок дека крајните резултати побаруваат поголеми трансформации на постоечките културни практики, нови политички рамки, ресоцијализација на

⁵⁷ http://www.crpm.org.mk/?page_id=695&fb_source=message

⁵⁸ *ibid*

различните културни навики, и појава и зајакнување на нови политички формации, кои ќе го надминуваат етносот, ставајќи го граѓанскиот предзнак пред сè.

Со мировната спогодба и потпишувањето на ОРД, се формираше и Секретаријатот за имплементација на ОРД, што доведе до повеќе промени во областа на децентрализацијата, образованието, вработувањето, употребата на јазиците, како и во употребата на знамињата и симболите.

Една од главните цели на овој орган е соодветната имплементација на одредбите од ОРД за правична застапеност на сите етнички заедници кои живеат во Република Македонија, како и преземање на активности за координирање и промоција на мерките за антидискриминација, мониторинг на прогресот на имплементација на Законот за употребата на јазиците, процесот на децентрализација и развојот на интегрираното образование⁵⁹.

Иако процесот на пропорционална застапеност придонесе за значително зголемување на бројот на припадници на малцинските заедници во државната администрација, сепак истиот беше и критикуван како недоволно транспарентен и компетитивен, со преголем фокус на албанската заедница (Змејкоски и Вангели, 2011), додека Секретаријатот е критикуван поради недостигот на стратешки капацитети, и немање извештај сè уште, за досега извршените активности и проекти⁶⁰.

3.3 Агенција за остварување на правата на заедниците

Со почетокот на реализацијата на стратешките цели на ОРД, се појавија критики за непропорционално запазување на правата на сите заедници подеднакво, па во таа насока, оние кои што се под 20% од вкупното население во земјата, како Роми, Турци, Срби, Бошњаци, кои се спомнуваат во преамбулата на Уставот на

⁵⁹ <http://siofa.gov.mk/content/?35D658E0D7CC68B949DC04F02789781D8A0DD4DF>

⁶⁰ http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf

Република Македонија, и оние кои не се спомнуваат, а се групираат во околу 21 посебна етничка заедница, се сметаше дека нивните права не се доволно заштитени.

Од тие причини во 2008 г. беше основана Агенцијата за остварување на правата на заедниците кои се под 20% во Република Македонија, која го регулира правото на образование на мајчин јазик, правото на заштита на културниот идентитет, правото на формирање на здруженија, правото на вработување, употребата на јазикот, културата на заедниците и сл. (Змејкоски и Вангели, 2011).

Агенцијата, ако се анализира нејзината програма и агенда за остварување на правата на заедниците, работи особено на:

- обезбедување на правична и соодветна застапеност на граѓаните припадници на заедниците во органите на државната управа;
- следење на спроведувањето на законите со кои се обезбедува правична и соодветна застапеност на граѓаните припадници на заедниците во органите на државната управа;
- грижа за обезбедување на образование на припадниците на заедниците во сите степени на образование на нивен јазик;
- грижа за остварување на правото на информирање на свој јазик преку електронските и печатените медиуми;
- поддршка во основање на здруженија на граѓани и фондации заради зачувување и унапредување на културниот идентитет на заедниците;
- грижа за остварувањето на правото на заедниците за употреба на свои симболи⁶¹.

Тоа се програмските цели и заложби на Агенцијата, кои можат да се прочитаат во нивната агенда, но ако правиме проценка на нечија (не)успешност, сепак тоа се утврдува врз база на резултати, додека легислативата може да ни

⁶¹ [http://aopz.gov.mk/tekstovi/Strateski%202011-2013%20____\(2\).pdf](http://aopz.gov.mk/tekstovi/Strateski%202011-2013%20____(2).pdf)

послужи само како показател на насоките на развој и мотивите на една ваква институција.

Во таа насока, доколку погледнеме во извештајот на Европската Комисија за напредокот на Република Македонија за 2010 година, во поглавјето за човекови права и заштита на малцинствата, агенцијата е слабо оценета :

„ Агенцијата за заштита на правата на заедниците, претставени со помалку од 20% од населението, се уште не е целосно функционална. Во отсуство на јасни надлежности, буџет и мандат, агенцијата не презеде никаква значајна активност или иницијатива за да ги брани интересите на помалите заедници⁶² “.

Речиси истата оценка се повторува и во извештајот на Европската Комисија за 2011 година, во кој се вели дека малку се подобрил административниот капацитет на Агенцијата, но од друга страна буџетот драстично ѝ е намален со што не е во можност да ги извршува своите обврски и планирани задачи⁶³.

Можеби Агенцијата е основана со цел за остварување на правата на припадниците на заедниците и нивна подобра интеграција како рамноправни граѓани на Република Македонија, но ваквите показатели сепак укажуваат повеќе на формално постоење на една ваква институција, која очигледно само на хартија ги задоволува своите обврски и цели, додека во реалноста сè уште се бори со основните потреби и ресурси.

Тоа пак, од друга страна, доволно зборува и за занемарливото внимание кое му се дава на овој дел од културните права.

Важно е да се напомене дека Агенцијата за остварување на правата на заедниците, законски треба да ја усогласува работата и да се координира со Управата за развој и унапредување на образованието на јазиците на припадниците на заедниците (орган во состав на Министерството за образование и наука), како и со Управата за афирмирање и унапредување на културата на припадниците на заедниците во Република Македонија (орган во состав на Министерството за

⁶² http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/mk_rapport_2010_mk.pdf / стр.18

⁶³ http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf

култура), од што би произлегле нови проекти и анализи за состојбата со правата на припадниците на помалите заедници⁶⁴.

Сепак, тие координации се сведуваат на формални состаноци, со анемична иницијатива за подобрување на состојбата со правата таму каде што е потребно.

Како заклучок може да се каже дека Агенцијата е слабо развиена, со мала одлучувачка и финансиска независност, и слаба соработка со институции или органи кои имаат иста целна група.

Транспарентноста и промоцијата на Агенцијата е слаба, па речиси и по три години од нејзиното постоење сè уште е јавно непозната и со слаба интеракција со граѓаните.

3.4 Комисии за односи меѓу заедниците

Комисиите за односи меѓу заедниците се формирани со Законот за локална самоуправа од 2002 година, и тоа во 20 општини и градот Скопје, како дел од реформите поврзани со децентрализацијата во Република Македонија, со што на сите етнички заедници кои живеат на територијата на одредена општина, им е овозможено да учествуваат во креирање на локалните политики (Коцески, 2011).

Комисиите за односи меѓу заедниците се директен производ на Охридскиот рамковен договор, односно уставните промени што настанаа со неговото потпишување, со кои се регулираат оние прашања што ги засегаат граѓаните што според својата етничка припадност живеат како малцинство, и претставуваат единствена институционална рамка за дијалог меѓу заедниците на локално ниво, во рамките на општината.

⁶⁴ <http://aopz.gov.mk>

Ова е постојана комисија на Советот на општината и функционира како и сите други, а единствена разлика е што Советот на општината, при донесувањето одлуки од областите што го засегаат културниот или етничкиот идентитет на етничките заедници, своите одлуки задолжително, во согласност со Законот за локална самоуправа, треба да ги донесат со Бадинтерово мнозинство.

Како производ на Охридскиот рамковен договор, Комисиите за односи меѓу заедниците треба да гарантираат дека заедниците кои што се малцинство на локално ниво, нема да бидат маргинализирани или обесправени, и дека ќе ги уживаат своите права загарантирани со Уставот, но дали во реалноста е тоа навистина така ?

Дали овие Комисии во општините се навистина функционални или формално правно постојат само за запазување на правата и односите на хартија ?

Сепак, иако формирани, државните и локалните институции не направија доволно да ги промовираат овие комисии меѓу граѓаните што создаде простор за шпекулации за тоа која е нивната улога, па најголем дел од граѓаните, не ги ни знаат нивните надлежности, што покрај другото, се спомнува како забелешка и во извештајот за напредокот на Република Македонија за 2010 година:

„Комисиите не се основани во сите општини каде што постои обврска според законот. Нивната ефикасност продолжува да биде ограничена од слабиот оперативен капацитет, нејасни надлежности и слаб статус.

Нивната улога е сè уште во голема мера непозната за јавноста и нивните препораки често се занемаруваат. Во голем број општини, комитетите се нефункционални, и нивниот состав не ја одразува етничката структура на локалното население“⁶⁵.

За нивно афирмирање и зајакнување на соработката со останатите институции, во 12 месечен рок се спроведе и проектот МЕК - „Модел за ефикасна комуникација меѓу Комисиите за односи со заедниците и граѓаните“⁶⁶, но сепак ниту тоа не помогна за суштинско придвижување на работите во позитивна насока.

⁶⁵ http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/mk_rapport_2010_mk.pdf /стр.18

⁶⁶ <http://mek.mk/mk/za-mek>

Во извештајот на ЕК⁶⁷ за напредокот на Република Македонија за 2011 година, пак, се потенцира дека мал број од комитетите го подобрил својот капацитет, но сепак поголемиот дел од нив имаат недостиг на средства, нејасни надлежности, како и несоодветна застапеност на сите заедници кои живеат во соодветната општина.

Во извештајот на УНДП за проценката на националните и локални капацитети во промоција на интеркултурниот дијалог, многу директно се критикува маргиналноста на овие инструменти на локално ниво, при што се заклучува дека комисиите свикуваат состаноци колку да покажат дека нешто работат, а во суштина ниту предлагаат нешто, ниту реагираат на реалните проблеми меѓу заедниците, без соодветен кадар, со недостаток на чувствителност кога станува збор за интеркултурни конфликти, па најчесто проблемите ги препраќаат кај локалните политички фактори, додека локалната администрација целосно ги заобиколува⁶⁸.

Како критика кон ефикасноста на комисиите се додаваат и забелешките за недостаток на казнени одредби во Законот за локална самоуправа, доколку општината не ги почитува обврските поврзани со функционирањето на комисијата, како и тоа дека треба да се озваничат и подржат каналите на комуникација меѓу комисиите и Комитетот за односи меѓу заедниците, со цел поефективно да се разменуваат искуства и решенија (Коцески, 2011).

4. Модели и области за ефективен интеркултурен дијалог

Во Република Македонија поаѓајќи од 2001 година, и промената на општествено политичките прилики, помалку или повеќе културните различности почнаа да се изнесуваат на јавна сцена, и да се поставуваат прашањата и дилемите

⁶⁷ http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf

/стр.18

⁶⁸ <http://goo.gl/NNYvm>

околу нивно соодветно уредување, при што посебните етнички заедници би имале права да го негуваат својот етнички идентитет, но воедно не би бил нарушен колективниот национален идентитет на Републиката и не би било доведено во прашање нејзиното нормално функционирање.

Обидите и предлозите за решавање на оваа комплексна проблематика пред сè стигнуваат како препораки од надворешните фактори, државни или невладини кои со свои сугестии се трудат да помогнат во решавањето на кршливиот македонски етнички мозаик.

Политичката апстиненција и немоќ да се презентира една општоприфатена интеркултурна платформа, донекаде можеби и има оправдување барем за првите постконфликтни години, бидејќи раните и сеќавањата сè уште беа свежи, и се немаше доволно политичка волја и созреаност за заеднички настап.

Токму затоа граѓанските здруженија играат важна улога во промоција на демократските вредности и постулати на едно отворено општество кое сега се базира на етничка еднаквост и децентрализација на моќта, во кое се трудат во време на недоверба и тензии да внесат нови, практични и одржливи решенија за уредувањето на интересничките и воопшто интеркултурните односи.

За сето ова време Република Македонија не изгради своја национална стратегија за интеркултурен дијалог, иако воениот конфликт во 2001 година ги произнесе проблемите кои се однесуваат токму на дисбалансот на етничките фактори во земјата; тука се и засилените активности на Европската Унија во полза на културното зближување, но сепак ниту тие не беа доволно силен поттик озбилено да се почне со унапредување на односите меѓу заедниците.

Отсуството на национална стратегија, остава простор за компензација кој најчесто е исполнет со програми и проекти од странски подржувачи кои сосема логично своите средства сакаат да ги донираат таму каде нивниот резултат би бил најефективен, а тоа се медиумите, образованието и невладиниот сектор како јавни и општествени сфери каде доколку промените соодветно се спроведат, резултатите ќе би биле најдолготрајни.

4.1 Интеркултурниот дијалог и образовната политика во Р.Македонија

Образованието ја има таа улога и мисија на осозревање на поединецот, образување, но и негова интеграција во светот на еднаквите, и токму благодарение на училиштето, поединецот ги надминува семејните, етнички и останати културно востановени рамки, градејќи припадност кон нацијата или републиката, на пример, како многу поширок ентитет (Semprini, 1999).

Идејата за интеркултурно образование се раѓа како една од последиците на неуспешните проекти за интеграција на културно диференцираните групи и народи; се јавува како обид и иницијатива за валиден дијалог меѓу засегнатите страни во обид да ја замени општата асимилација, антагонизмот, предрасудите и стереотипите, и тоа преку усвојување на темелни сознанија, развој на способностите, вештините и ставовите во подрачјето на интеркултурализмот што ќе придонесе кон прифаќањето на различностите, без оглед на нивното потекло и природа, како и промоција на демократските вредности.

Кои би биле придобивките од успешно функционирање на системот за интеркултурно образование, каде училиштето добива нови, редефинирани задачи и функции, преку кои интеркултурализмот како иновативен пристап во наставата, се фокусира на динамичкиот аспект на интеракции меѓу учениците и наставниците, и помеѓу самите ученици?

Можеме декларативно да се повикуваме на развој на толеранцијата и да креираме културни политики кои можеби во моментот би биле соодветно решение за одреден проблем, но долгорочно доколку сакаме успешна културна коегзистенција сите ја сносиме одговорноста да ги научиме и воспитаеме новите генерации кои ќе бидат доволно подготвени за живот во мултикултурна средина.

А со самиот факт што интеркултурното образование претставува процес во кој учиме како да живееме со различностите околу нас, овој модел всушност претставува и појдовна точка за градење на заеднички живот во мир (Bennett,

1993), особено ако се земе долгогодишниот систем на интеркултурно образование во некои земји.

Токму тука и лежи потенцијалот на образовниот систем да ги понесе своите одговорности, и да овозможи интегриран образовен план каде проучувањето на различните култури и нивните вредности ќе биде дел од секојдневната настава, со што ќе се развиваат и доживуваат токму тие односи, со усвојување на групните правила, се разбира со предуслов, воспитно-образовните процеси да се реализираат во погодно опкружување, каде почитувањето, слободата, и еднаквоста имаат заеднички именители.

Развојот на интеркултурната чувствителност и проучувањето на разликите меѓу културите уште на рана возраст кај учениците ќе создаде општествена одговорност кон вреднување на културните различности, и намалување на стереотипите кон „другите“, но сепак за подготовка на идните интеркултурно компетентни личности, денес се потребни кадри со неопходни вештини за интеркултурно комуницирање, па воведувањето на нови катедри за интеркултурни комуникации е од суштинско значење за пренесување на едукативни искуства што им овозможуваат на студентите да го достигнат својот целосен потенцијал и да станат општествено активни во трансформацијата на своите заедници кон толерантно општество (Тунева и Петреска-Камењарова, 2010).

Ако културниот плурализам е до таа мерка забележителен денес, по некоја логична претпоставка, но и анализа на последиците на културен и општествен план, би заклучиле дека фреквенцијата на културни конфликти и хибридни културни зони ќе оди генерално по нагорна линија.

Како тогаш, ако размислуваме за идните генерации, соодветно да ги оспособиме и развиеме во културно компетентни личности ?

Образованието повторно тука се јавува со голем потенцијал да одигра добар дел од оваа идна, задолжителна општествена задача.

Во овој контекст интеркултурното образование, би требало да промовира:

- „Подобро разбирање на културите во модерните општества;

- поголем капацитет на комуникација меѓу луѓето од различните култури;
- пофлексибилен став кон контекстот на културна разновидност во општеството;
- подобар капацитет за учество во општествената интеракција, како и за препознавање на заедничкото наследство на човештвото“

(Ouellet, 1991 во Велева, 2011:274).

Меѓународните инструменти во континуитет, години наназад, укажуваат на потребата, но и обврската од интегрирано образование за запознавање на историјата и културата на помалите заедници, и поттикот на припадниците на поголемите заедници да го учат јазикот на помалите заедници со кои што живеат, што придонесува за јакнење на толеранцијата и интеркултурата во таа земја, при што ваквото барање до државните органи е содржано дури во три меѓународни документи: Декларацијата на ООН за правата на припадниците на националните или етнички, верски и јазични малцинства; во Рамковната конвенција на Советот на Европа за заштита на националните малцинства, како и во Копенхагенскиот документ на ОБСЕ (Dimitrijević i dr., 1999).

Основната цел на интеркултурното образование е да развие капацитет за комуникација помеѓу учениците и опкружувањето, при тоа имајќи предвид дека малцинствата или учениците кои припаѓаат на помалите заедници не се должни да ги заборават културните корени, и дека секоја култура треба еднакво да биде вреднувана (Guerra, 1993, во Велева, 2011), иако примената на интеркултурното образование сепак носи со себе и одредени ризици, пред сè од аспект на наставниците, дали тие би можеле да се оградат од својот субјективизам во наставата, на што се осврнува Едвард Саид во своето дело „Ориентализам“, каде вели дека „...,, Никој нема развиено метод со кој учениот ќе успее да се одвои од своите животни околности, од фактот кој говори за неговата припадност (свесна или несвесна) кон определена класа, збир на верувања, општествена позиција или од своите активности како член на општеството“ (Саид, 2003:20).

Со оглед на промените на општествениот контекст, неминовни се промените и на училишниот контекст, па и промени во функциите и компетенциите на наставниците, кои со соодветно стручно усовршување за интеркултурната пракса, можат и треба да бидат најделотворно решение за реакција на промените и различноста на своите ученици⁶⁹, со функции кои сега стануваат комплексни, поливалентни и подложни на квантитативни и квалитативни промени, и токму од овие причини со интеркултурното образование и неговата конкретна примена треба да се започне со многу добра подготовка и соодветен културен и политички сензибилитет.

Често пати во овој контекст се спомнува посебна обука на интеркултурно компетентни образовни кадри, најмалку билингвални, и со соодветна диплома од курсевите по интеркултура, кои би требале да вклучуваат⁷⁰ историски пристап кон миграциските трендови, истражувачки пристап кон медиумите, и како истите би можеле да се искористат за илустрација на некоја интеркултурна тема; продлабочено знаење за човековите права (поимите, историјата, меѓународните и национални инструменти и постапки) и одредување на изворите на ксенофобијата, како и социо-лингвистички пристап кон јазикот и истражување на неговата улога во културниот идентитет на детето.

Во ЕУ, кога станува збор за образование и за интеркултурен дијалог, се потенцира дека сознанието за хетерогениот состав на училишните класови може да биде извор на богатство и инспирација, кое постојано ја одржува креативноста, и овозможува полн опсег на педагошки мерки и активности, кои се наменети за децата.

При анализа на содржините на наставните програми во избрани европски земји⁷¹, кои се однесуваат на интеркултурното или мултикултурно образование, се согледува различност во начините на кои културната разновидност се презентира, со што се забележува неусогласеност на европско супранационално ниво кога станува збор за интеркултурното образование.

⁶⁹ <http://hrcak.srce.hr/file/50496>

⁷⁰ <http://www.grupa484.org.rs/files/ne-prolazi-ulicom.pdf> >

⁷¹ <http://hrcak.srce.hr/file/38748>

Еден од афирмативните примери за соодветно спроведување на интеркултурното образование е наставната програма⁷² на Република Ирска, во која како последица од специфичните општествени прилики, интеркултурната проблематика се јавува меѓу клучните образовни прашања од примарното⁷³, па сè до високото образование⁷⁴ и има посебна одговорност во промовирањето на толеранцијата и почитувањето за различностите во училиштето и заедницата.

Во наставните цели се наведува оспособувањето на децата за почитување на културната различност, граѓанската одговорност, како и развој на вештините и интересите за културата и развој на чувствителноста кон другите, без притоа да се навлегува во специфичностите на малцинските култури, туку напротив, се обезбедува етички неодреден простор за нивна реализација, при што се иземаат посебни облиците на учење кои би биле прилагодени специјално на социо-културните особености на учениците од малцинските заедници⁷⁵.

Интеркултурниот пристап е застапен и во Австрија и Германија, во чии наставни програми се тргнува од слични претпоставки како и во мултикултурниот пристап, но сепак со помало нагласување на културните разлики, а многу повеќе на нивните взаемни врски и директната интеракција, каде уште во основното училиште заедно се едуцираат и децата со германски и со не-германски мајчин јазик, а интеркултурното учење не се ограничува само на запознавање на други култури, туку и на заедничко учење и создавање на културните вредности⁷⁶.

Интеркултурното образование во овие земји не е содржано во еден конкретен предмет, туку интеркултурните принципи се инкорпорирани во речиси сите наставни подрачја, при што интеркултурното учење се користи како прилика за содржајно и социјално обогатување на сите ученици, како и подготовка за живот во мултикултурна светска заедница, која сугерира интегриран облик на настава без издвојување на малцинските групи.

⁷² http://www.ncca.ie/en/Curriculum_and_Assessment/Inclusion/Intercultural_Education/

⁷³ <http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>

⁷⁴ http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/Interc%20Guide_Eng.pdf

⁷⁵ <http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>

⁷⁶ <http://hrcak.srce.hr/file/38748>

Иако генерално земјите од ЕУ сè повеќе тежнеат кон афирмација на културната разноликост, сепак дифузноста на пристапите, наведува на заклучок дека и покрај бројните резолуции на Советот на Европа и дејствувањето на наднационалните тела, како Европската Комисија, сепак интеркултурното образование и понатаму е првенствено во функција на поединечни, национални образовни политики, кои пак, во најголем дел се под влијание на пошироката политичка агенда, наместо да се водат исклучиво по одредени научно базирани идеи и норми.

Во Република Македонија пак, во рамките на воспитно-образовниот процес, вредностите кои се клучни за интеркултурната комуникација, се сосема малку застапени, а притоа доминираат етноцентричните⁷⁷ стереотипи, кои придонесуваат за паралелно, а не интегрирано општество (Стојанов, 2008); училиштата, основни или средни, во главно се етнички одвоени, при што учениците токму во процесот на изградување на нивната личност, припадност и идентитет, како личен така и колективен, растат и се образуваат со минимална релација со останатите култури.

Тоа е особено забележително во односот меѓу македонската и албанската заедница, додека интеракцијата е нешто посилна кога се прави споредба со учениците од останатите етнички заедници.

Во анализата⁷⁸ на содржините на учебниците од основното образование во Република Македонија, извршена на крајот од 2009 година, за тоа колкав процент на интеркултурни елементи содржат, Центарот за образовна поддршка „Дендо Вас“ дојде до податок дека од 44 анализирани учебници, вакви содржини доволно има само во Граѓанска култура (62,67%) и Историја (57,39%).

⁷⁷ „Етноцентризмот е техничко име за оној поглед на нештата во кој сопствената група е центар на сè, а сите останати се скалирани и рангирани со оглед на неа....Секоја група негува своја сопствена гордост и суета, се фали како супериорна, воздигнува свои божества и гледа со презир на надворешните. Секоја група мисли дека нејзините обичаи се единствените кои се исправни и, ако забележи дека другите групи имаат други обичаи, тие предизвикуваат презир...етноцентризмот ги води луѓето кон зголемување и кон интензивирање на сето она што во нивните обичаи е посебно и што ги изделува од останатите“ (V.G. Summner, во Ташева, 1998:71)

⁷⁸ <http://www.mia.mk/default.aspx?vId=69678930&IId=1>

Анализата не остана само на статистичко одредување на содржините, туку по согледувањето на состојбата со процентот на интеркултурни содржини, продолжи и со препораки⁷⁹ до авторите во насока на директно вклучување на поглавја и наслови кои промовираат соживот, интеракција и почитување.

Како добар пример во насока на интеграција и поголема интеркултурна интеракција е на пример, Универзитетот на ЈИЕ каде на база на европска наставно-научна основа студентите имаат далеку поголема интеракција меѓу себе, додека како охрабрувачки чекор кон создавање на идни интеркултурно компетентни личности и професионални кадри кои ја познаваат оваа тема се, и новиот Центар за интеркултурни студии и истражувања⁸⁰ при Филозофскиот факултет, во рамките на Универзитетот „Св.Кирил и Методиј“, како и катедрата⁸¹ на УНЕСКО за „Медиуми, дијалог и заемно разбирање“, формирана при Високата школа за новинарство и за односи со јавноста.

Долгорочно гледано, овие институции и наставни програми се од голема полза, ако сакаме професионален кадар кој ќе одговори соодветно на општествените прашања поврзани со интеркултурните односи во иднина.

Тука е и примерот со проектот „Мозаик“⁸² во предучилишниот образовен процес, каде наставата во рамките на овој проект се развива на неколку јазици, а и децата кои растат и допрва учат за животот, се од различни културни средини.

За жал тука се забележа слабоста на надворешно финансирани и временски ограничени проекти кои се позитивни, но доколку не се преземат од институциите за понатамошен развој и финансирање кога тогаш ќе прекинат со функционирањето.

По откажувањето на Швајцарската амбасада во Република Македонија, поради изминување на предвидениот рок, сепак предностите на ваков еден проект

⁷⁹ ибид.

⁸⁰ <http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/444-otvoren-centar-za-interkulturni-studii-i-istrazuvanja>

⁸¹ <http://www.unescochair-vs.edu.mk/>

⁸² <http://www.graganskisvet.org.mk/default.asp?ItemID=C25936307F935145AC4E95900CC60DD2>

се забележаа на време и истиот премина под покровителство на Владата на Република Македонија⁸³.

Зачетоците на т.н. интегрирано образование се на повидок, што е охрабрувачки момент, ако се осврнеме на проекциите за во иднина.

Во овој контекст евидентни се заложбите за ублажување на културната дивергенција во образовниот процес, со идеи и проекти кои ветуваат позитивни промени на долгорочен план, а особено стануваат забележителни почнувајќи од 2011⁸⁴ година па сè до октомври 2012⁸⁵ година, кога се донесува и најсуштинскиот документ⁸⁶ кој се однесува на интегрираното образование.

Документот за интегрирано образование, како носечка рамка за спроведување на потребните реформи, се состои од неколку чекори кои водат кон посакуваната цел, а како дел од најзначајните се издвојуваат (стр. 2):

- „Промовирање на интеграција преку заеднички активности;
- Промовирање на интеграција преку изучување јазик;
- Подобрување на основата за интеграција преку/во учебниците;
- Подобрување на квалификациите на наставниците и стручните соработници во сферата на компетенциите за активна улога кон интеграцијата“⁸⁷

Од голема полза во оваа насока се и континуираните напори за подобрување на интеркултурната пракса во нашето општество од страна на меѓународните институции, како на пример на канцеларијата на ОБСЕ во Република Македонија, која дава голема поддршка кон развој на интеркултурното образование и тоа од повеќе аспекти: влијае на подобрувањето на интеркултурната компетентност на наставниот кадар⁸⁸, на подобра имплементација на интегрираното образование на

⁸³ <http://vlada.mk/node/1291>

⁸⁴ http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/1%20Matrix_of_activities_2011_compiled.doc

⁸⁵ http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/2%20Matrix%20of%20activities%202012_compiled.doc

⁸⁶ http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/integrirano_obrazovanie/policy_paper_adopted_mk.pdf

⁸⁷ http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/integrirano_obrazovanie/policy_paper_adopted_mk.pdf

⁸⁸ <http://www.osce.org/skopje/76055>

терен⁸⁹, а има и ефективна публикациска активност насочена кон промоција и унапредување на односите меѓу заедниците⁹⁰, потенцирајќи ја и важноста на директната соработка на локалната самоуправа при спроведувањето на интегрираното образование⁹¹.

Канцеларијата на УНИЦЕФ⁹² во Република Македонија, во 2009 година спроведе истражување на состојбите во образованието, причините за поделеноста и тензиите кои се јавуваат особено меѓу албанските и македонските ученици, со цел да даде конкретни препораки за изнаоѓање на практики кои напротив, ќе доведат до конвергентна наставна програма и соодветна мултикултуралност и во образовниот процес.

Резултатите од студијата, ги носат следните проценки, но и препораки⁹³:

- наставниот план на деветолетката има добри цели кои го промовираат мултикултурализмот,
- во учебниците по историја да бидат внесени содржини на интеракција и заеднички цели на етничките заедници во Република Македонија,
- учењето на јазиците на заедниците да не биде со периферно значење, туку да има предност пред втор странски јазик,
- наставниците да се дообразуваат или обучат за примена на новите мултикултурни цели на наставната програма,
- учебниците се етноцентрични и треба да претрпат промени во насока за соодветна презентација и на другите заедници во земјата, нивните имиња и културни вредности,
- да се стимулира наставна програма во повеќејазични училишта,
- подвоеноста и етничката дистанца меѓу учениците да се засили преку вон-училишни активности,

⁸⁹ <http://www.osce.org/skopje/84192>

⁹⁰ <http://www.osce.org/skopje/41442?download=true>

⁹¹ <http://www.osce.org/skopje/19359>

⁹² <http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/>

⁹³ [http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionsm2\(3\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionsm2(3).pdf)

- да се подигнат капацитетите на учениците, наставниците, управата на училиштата и родителите, за препознавање и навремено решавање на конфликтите и насилството.

Несебична поддршка пружаат и повеќе амбасади во нашата земја, а како последни афирмативни проекти во насока на интегрираното образование тука може да се спомне проектот за мултиетничко образование на Амбасадата на Кралството Норвешка⁹⁴, додека пак од IPA⁹⁵ - Европскиот предпристапен фонд, најактуелен е проектот⁹⁶ за поддршка на интеграцијата на етничките заедници во образовниот систем.

Ако културната диференцијација е наша реалност со години и векови наназад, тогаш изучувањето на тој комплекс на општествена реалност би требало да биде една од суштинските заложби на образовната политика денес кај нас, но дали е тоа така?

Колку македонското мултикултурно општество се манифестира во реалноста, и колку се работи на интеркултурната комуникација, која е неминовна доколку сакаме на цивилизациски начин да градиме односи меѓу колективните етнички идентитети во нашата земја?

Пред нашиот образовен систем сè уште претстои многу работа во насока на конвергенција на наставните програми во најавеното интегрирано образование, елиминирање на сегрегацијата во училиштата (Стојанов, 2008) и јазичниот и етнички паралелизам, како и реална презентација на сите етнички фактори во Република Македонија, а не само оние со македонски и албански предзнак, за да се избегне културната дихотомија и биполаризација на општеството.

За да почнат да се реализираат целите на интегрираното образование, треба да се направи анализа на наставните планови и програми во Република Македонија и да се утврди кое е нивото на интеркултурните елементи во нив и каде би можело

⁹⁴ <http://mon.gov.mk/mk/component/content/article/1118>

⁹⁵ <http://www.ipard.info/IPA-instrument-pretpristapna-pomosh>

⁹⁶ <http://mon.gov.mk/mk/component/content/article/1226>

преку постојните предмети да се интервенира во насока на постигнување на повисок степен на интеркултурна комуникација.

Сепак образованието е еден од основните столбови преку кои се изградува личноста и како такво носи голема општествена одговорност, која покрај образовната во голема мера треба да е насочена и кон воспитната и културната дејност.

Овде ќе се осврнеме само на наставните програми и планови во основното образование по одделни предмети кои спаѓаат во т.н. група на општествени предмети (општество, запознавање на религии, јазик и култура на Бошњациите/Ромите/Власите, граѓанско образование, географија) и како преку нив може да се делува во насока на интеркултурно образување на децата.

Според измените во основното образование со кое се премина кон деветгодишно образование беа извршени низа измени со цел осовременување на образовниот процес, при што беа вметнати низа предмети од културна и информатичка природа.

Учениците според овој нов план во четврто одделение се сретнуваат со предметот „Општество“⁹⁷, преку кој учениците треба да се запознаат со основните поими на општественото живеење, почнувајќи од семејството како примарен колективитет, но сепак во целиот наставен материјал на овој учебник, за културата е определена само една наставна единица во која на еден крајно воопштен начин се дефинира културата и нејзините одредници.

Во учебникот по „Општество“⁹⁸ за петто одделение пак, поместен е простор за наставни единици во кои на децата им се укажува на етничкиот и религиозен диверзитет во Република Македонија, меѓутоа овие содржини се оскудни со информации сведувајќи се на сувопарно набројување на етничките заедници без притоа да се навлезе во некои поважни нивни карактеристики преку кои децата подобро би ја запознале културата на овие заедници, а воедно би се намалила и можноста детето да создаде предрасуди или стереотипи за нив.

⁹⁷ http://e-ucebnici.mk/sites/e-ucebnici.mk/files/osnovno/4_odd/opstestvo_4_k1.pdf

⁹⁸ http://e-ucebnici.mk/sites/e-ucebnici.mk/files/osnovno/5_odd/Opstestvo_5_mak.pdf

Како примери каде би можело да се интервенира, може да се наведат наставните единици: „Населението на Република Македонија“ (стр.32), потоа „Македонија - мултикултурна ризница“ (стр.76) и „Република Македонија и Европската Унија“ (стр.85), чии содржини доколку се прошират и збогатат со соодветни поглавја за интеркултура, истите тие можат да бидат добра основа за натамошно образување на децата кон создавање на културно сензитивни личности.

Според наставниот план за деветгодишно образование⁹⁹, од шесто до деветто одделение листата на предмети во кои може да се вметне поголем дел на интеркултурно образование значително се зголемува и тука би можеле да ги сместиме предметите:

- Запознавање на религии
- Етика на религии
- Класична култура во европската цивилизација
- Јазик и култура на Власи
- Јазик и култура на Роми
- Јазик и култура на Бошњаци
- Граѓанско образование
- Географија

Зошто оваа група предмети? Секој од нив појавите и процесите ги изучува на посебен начин, и преку вметнување на соодветни теми и содржини, кај ученикот ќе се развие сензитивноста кон различниот од себе и ќе биде во можност критички да размислува за своето опкружување.

Без да се навлегува во подетална содржинска анализа одделно по секој предмет, она што недостига во сите нив е една логичка поврзаност на интеркултурализам кој на ученикот ќе му ја доближи културно разнородната општествена реалност.

⁹⁹ http://app.bro.gov.mk/docs/nastaven_plan_devetgodisno.pdf

Зошто е ова важно? Не можам да го анализирам образованието надвор од вкупниот општествен контекст во кој моментално се наоѓаме.

Негативните појави во однесувањето на учениците (бројните тепачки во и вон училиштата, нетрпеливоста, сè помалата толеранција) се доволно јасни сигнали дека треба коренита промена која не смее да остане само на „шминкање“ на наставните планови и програми, туку треба да претставува една конкретна образовно-воспитна политика која во центарот ќе го има развојот на детето, како од образовен, така и од воспитен и културен аспект.

За жал последните години може да се констатира дека последните два аспекти не само што не се остваруваат туку и се занемарени за сметка на голем број други реформи.

Истовремено во многу училишта како изборни се форсираат предметите од делот на информатичката технологија кои секако се важни, но никако тоа не смее да се прави на сметка на други посуштински предмети кои во себе ја содржат културната компонента.

Што може да се направи? Има повеќе модели и начини кои би можеле да придонесат кон подобрување на состојбите.

Во Република Македонија повремено се спроведуваат проекти кои го поддржуваат интегрираното образование, а еден од најпозитивните примери за поддршка на интеркултурната платформа е невладината организација „Nansen Dialogue Center-Skopje“¹⁰⁰ која активно и во континуитет веќе 12 години работи на унапредување на интеркултурниот дијалог на локално, национално, и регионално ниво преку различни програмски активности, особено во сферата на образованието.

Во Република Македонија се концентрирани на соработка со училиштата во кои се одвиваат неколку проекти за интегрирано образование на ученици од различни етнички заедници, од кои најпрепознатливи се проектите во основно и средно училиште во општината Јегуновце¹⁰¹, каде децата учат по посебно изработени програми и тоа се покажува како позитивно решение.

¹⁰⁰ <http://www.nansen-dialogue.net/ndcskopje/index.php?lang=mk>

¹⁰¹ <http://goo.gl/76V68>

Ова во иднина би можело да биде позитивен пример и причина истите активности да станат пракса не само во училиштата кои се опфатени со одреден проект, туку да се направи напор ваквите методи да се прошират во што поголем број на училишта во државата.

Освен адаптација на учебниците и промена во наставната програма, спомнавме дека ќе биде неминовна и обука на самите наставници кон новите прилики кои ќе ги наметне интегрираното образование.

Токму во таа насока, повторно „Nansen Dialogue Center-Skopje“ се јавува како фактор на навремена поддршка и оспособување на првите наставници кои ќе бидат интеркултурно компатибилни со побарувањата на новата наставна програма, и тоа преку обуките кои ќе ги добијат од домашни и странски експерти во првиот Тренинг центар¹⁰² за интегрирано образование во Република Македонија.

Праксата од ваквата обука и тренинг понатаму би можела да послужи како образец кој во иднина би бил вклучен во самите наставни програми на факултетите кои обучуваат наставнички кадар за сите нивоа на образование, со што новите генерации наставници веќе би имале појдовна институционализирана рамка за изучување на интеркултурните односи.

Антидискриминативните мерки¹⁰³ се едни од најсуштинските за превенција на сегрегацијата и овозможување на развој на едно плурално општество, или во овој случај, конвергентно и мултикултурно образование, и токму во оваа насока наставниците, но и сите останати учесници во образовниот систем, се исправени пред голема одговорност да не дозволат обврската на државата да ги третира сите ученици подеднакво, да биде занемарена (Нухиу, 2009).

Друго што би можело да се направи е во училиштата во кои наставата се изведува на повеќе јазици одредени предмети како што се музичко и ликовно образование или физичка култура, да се изведуваат во мешовити паралелки бидејќи самата природа на предметот дозволува поголема слобода во делување без нарушување на образовната компонента.

¹⁰² <http://tcnme.org/index.php/mk/novosti/179-otvoren-e-prviot-trening-centar-za-integrirano-obrazovanie-pri-ndc-skopje>

¹⁰³ <http://video.nationalromacentrum.org/Priracnik%20prevodi/1.%20makedonski.pdf>

Локалните власти можат да промовираат програми во соработка со училиштата преку организирање на натпревари, работилници, изложби во и вон училишната година кои би имале не само позитивен ефект кон градење на интеркултурните односи, туку и кон развивање на потенцијалите на учениците кон одредени спортови или уметности.

Во тој контекст сметам дека пред нашето образование стојат големи предизвици, на соодветна преадаптација и реформи, особено во делот за интеркултурна кохезија во сите сегменти на образованието.

Некои од практичните препораки за кои сметам дека би можеле да бидат од голема полза доколку бидат применети се:

- обука и дополнителна едукација на наставниот кадар, во насока на развој на генерации наставници кои ќе одговорат соодветно на интеркултурниот предизвик, откако своите стереотипи и субјективизам ќе знаат да ги инхибираат, а воедно ќе се стекнат со соодветни вештини за интеркултурен сензибилитет;
- поддршка на активности и проекти со заедничка цел, меѓу ученици кои доаѓаат од различни средини;
- овие програми би требале да го опфатат целиот образовен процес и сите ученици без оглед дали се работи за мешовити или хомогени етнички или религиозни средини, бидејќи сметам дека е погрешно да се учи за соживот и толеранција само во мешовитите средини, бидејќи една личност неминовно ќе дојде во контакт со средини сосема поинакви од својата и обврска на образованието е таа личност да биде со изградени ставови на прифаќање на различностите.
- афирмативно презентирање на културата на сите помали заедници во нашата земја, преку дополнителни прирачници и учебници;
- воведување предмет „интеркултурно образование“ во одреден дел од основното образование, кој ќе има за цел посуштински на национално ниво да ја стимулира интеркултурната комуникација

и да ја појасни културната разновидност во Република Македонија;

- силна финансиска поддршка за понатамошен развој на интегрираното образование, за да не остане само на брошури и дополнителни часови;
- развој и стимулирање на катедрите на универзитетите кои продуцираат кадри од наставни насоки со интеркултурен предзнак;
- поттикнување на студентите од универзитетите да земаат активно учество во проекти кои подразбираат интеракција и интеркултурна комуникација;
- позитивните искуства од независните или надворешни проекти да преминат во политики на работење кои ќе бидат финансирани и поддржани од страна на локалните и централните власти.
- локалните и централните власти може преку одредени програми и проекти да поттикнуваат размена на ученици низ различни делови на државата преку кои уште на мала возраст децата ќе станат свесни за културниот идентитет на различните групи.

Главната цел на ваквите активности од една страна, би било соодветното презентирање и вреднување на различните култури во Република Македонија, во наставната програма, со што би се добила реална слика на сите културни слоеви во нашето општество, додека од друга страна пак, се охрабрува контактот и интеракцијата меѓу припадниците на различни групи, што е неминовно за едно модерно и мобилно општество.

4.2. Улогата на невладиниот сектор во зајакнувањето и промоцијата на интеркултурниот дијалог. Споредбена анализа

Ако го земеме интеркултурниот дијалог за предмет на анализа, Европа во таа насока цели кон одржлив развој, што значи кон решенија кои долгорочно ќе донесат стабилност и просперитет на планот на интеркултурната комуникација.

За сето тоа да профункционира треба и да се работи во континуитет на зајакнување на кохезијата меѓу граѓаните на сите нивоа: европско, национално, и локално.

Платформата за пристап до културата е една од трите платформи на Европската Комисија за ефективен дијалог меѓу институционалниот културен сектор и невладината страна¹⁰⁴, и има за цел да ги дефинира активностите на цивилниот сектор и да го организира истиот, наметнувајќи го граѓанскиот став како нов консултациски механизам на европско ниво преку кој би се слушнале и граѓанските препораки и практики кои се сублимирани како најдобри од цела Европа.

Граѓанскиот сектор во Европската Унија има за цел да го подобри дијалогот меѓу Европската Унија и цивилниот сектор, бидејќи само така сите актери ќе можат ефективно да учествуваат во европскиот културен и интеграциски проект, како и да се подобри пристапот до културата на сите нивоа, бидејќи според членот 27 од Универзалната декларација за човекови права¹⁰⁵, учеството во културниот живот е заведено како фундаментално право.

Она што најдобро ја претставува заложбата на цивилниот сектор во ЕУ кон востановување на посилни врски со официјалните политики за зајакнување на интеркултурниот дијалог е документот „Виножито“, кој ја претставува

¹⁰⁴ http://ec.europa.eu/culture/documents/platform_access_culture_july09.pdf

¹⁰⁵ <http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a27>

иницијативата и препораките на граѓанскиот сектор кон Европската година на интеркултурен дијалог - 2008¹⁰⁶.

Документот е заеднички став на невладиниот сектор во Европската Унија по прашањето на интеркултурниот дијалог, и е израз на над 200 граѓански организации кои на овој начин придонесуваат кон официјалните документи донесени за интеркултурен дијалог од страна на УНЕСКО и Советот на Европа, укажувајќи дека интеркултурниот дијалог треба да биде општествен приоритет не само на официјалните власти туку во негово зајакнување и промовирање треба да се одвои простор и за неформалните групации на граѓани и нивните здруженија¹⁰⁷.

Мрежата на европските невладини организации потенцира дека за еден успешен интеркултурен дијалог, неопходно е луѓето да бидат подготвени за предизвиците на културниот диверзитет кој само ќе се зголемува; и да владеат со соодветни вештини, кои потпаѓаат под интеркултурна компетентност која е неминовна за понатамошен успешен дијалог и интеракција меѓу културите.

Невладините од платформата работат на тоа да направат применливи сугестии и препораки кон локалниот интеркултурен дијалог, особено во насока на градење на капацитетите во образованието и граѓанската партиципација со цел полесно да се разбере различноста и поинаквоста, укажувајќи на потребата интеркултурализмот како принцип на еволуирање на културите преку интеркултурна соработка, да стане човечка норма¹⁰⁸ и општествен критериум, со механизми кои ќе овозможат да се спроведува на сите нивоа.

Граѓанскиот сектор станува свесен дека и тој самиот има свои недостатоци, и дека ќе треба во добар дел да се реорганизира, да ја приспособува програмата и тоа навремено следејќи ја динамиката на промените на интеркултурен план, а како дополнителен инхибиторен фактор на граѓанскиот сектор му се припишува етноцентричноста која се чувствува во пристапот на невладините организации од ЕУ¹⁰⁹, што се разбира може да има контра ефекти во соработката со асоцијациите на

¹⁰⁶ http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29017_en.htm

¹⁰⁷ http://ec.europa.eu/culture/documents/rainbowpaper_en.pdf

¹⁰⁸ <http://www.intercultural-europe.org/site/rainbow/welcome>

¹⁰⁹ http://www.sigwatch.com/fileadmin/Downloadable_PDFs/ENGOF_main_report_ExecSummary.pdf

невладини од другите делови на светот кои во старт не се подготвени да превземат второстепена улога.

Невладинот ЕУ сектор воопшто не се сомнева дека граѓаните и сами партиципираат секојдневно во интеркултурна комуникација и дијалог, но сепак сметаат дека без одредено водство и насочување на национален и локален план овој потенцијал не би можел да премине во локална пракса.

Издвојувајќи ги најсуштинските сфери во кои би можел најефективно да се спроведува интеркултурниот дијалог, невладините доаѓаат до сознание дека образованието е тоа кое избива на пиедесталот, и токму во тој сектор сметаат дека треба да се сконцентрираат напорите во сите стадиуми, почнувајќи од најниско ниво со што ќе се добијат личности кои ќе бидат свесни за различностите околу нив, а воедно и ќе поседуваат вештини кои ќе ги направат свесни за културниот диверзитет и неговото значење¹¹⁰.

Предлагаат интеркултурното образование да стане дел од редовната образовната програма, да се спроведува интеркултурен тренинг во основните и средни училишта, во кој професорскиот кадар би се здобил со потребната интеркултурна компетентност, како и да се учи за историјата на религијата, и помалите заедници, со што ќе се редуцира сегрегацијата по националност, раса или вероисповест¹¹¹.

Голема моќ во промоцијата на интеркултурниот дијалог гледаат и во медиумите, во насока на развој на свеста за прифаќање на културната реалност, како и во насока на давање на простор за соодветна презентација на сите различности на културен план во општеството.

На национално ниво повикуваат на зголемување на капацитетите на една национална интеркултурна платформа, во која несебично треба да се инвестира на сите нивоа, со што ќе се формираат механизми кои ќе ја рефлектираат реалната мултикултурна слика на општеството, а граѓанскиот сектор ќе ги помогне во посилно поврзување меѓу високите политики и реалната пракса, со цел

¹¹⁰ http://ec.europa.eu/culture/documents/rainbowpaper_en.pdf

¹¹¹ *ibid.*

препораките за интеркултурен дијалог да не останат само на декларативно ниво туку да преминат во задолженија и официјални акти на сите нивоа.

Во Република Македонија пак, невладините кои работат на проблематиката на интеркултурни односи и дијалог, во најголем дел се фокусирани на подобрување на односите меѓу двете најголеми заедници македонската и албанската, во насока на создавање на балансирана интернетничка комуникација, која во континуитет се прекинува од разни причини, што доволно јасно укажува колку истата е кривка.

Од друга страна, запазувајќи го тој бикултурен момент на соживот и интеракција во кој најмногу се вложува, сосема е логично дека останатите помали етнонационални заедници ќе бидат во една периферна положба (Dodovski, 2005) кога станува збор за уредување на интеркултурниот дијалог во Република Македонија, што е далеку од принципите на еднаков пристап и партиципација на сите подеднакво во културниот живот.

Во Република Македонија, афирмацијата на културниот диверзитет и интеркултурен дијалог никако да се најде во приоритетите на тој граѓански сектор, кој би требал да влијае стимулативно на оние кои што ги создаваат политиките за уредување на општеството, иако како стратешка цел¹¹² на Република Македонија, покрај онаа за интеграција во Евро-атлантските структури, е и целта за развој на хармонично и кохезивно општество.

Интеркултурниот сензибилитет и соодветната компетентност не треба да се сведат на културолозите и теоретичарите чии сознанија генерално завршуваат во затворени академски кругови, напротив: „Органите кои го чуваат законот, политичарите, наставниците и останати професионални групации, како и лидерите во општествениот живот, мора да бидат обучени да работат во културно разновидни заедници. Културата мора да биде динамична и со експериментална природа“ (Dimitrijević, 2009:27).

Во изминативе години, кога поинтензивно се работеше на оваа тема, од Европската година на интеркултурен дијалог - 2008 па наваму, мал е бројот на оние граѓански здруженија кај нас кои ефективно ги спроведоа целите комплементарни

¹¹² <http://www.interculturaldialogue.eu/web/intercultural-dialogue-country-sheets.php?aid=125>

на заложбите на Европската Унија во оваа насока, а особено е негативно тоа што овие невладини, за разлика од оние кои функционираат во рамките на Европската Унија, немаат свој сојуз на невладини кои работат на интеркултурен дијалог; организациски аспект кој од европските искуства може да се види дека е ефикасен бидејќи на тој начин е многу подобра координацијата, инвентивноста, и настапот на невладините организации пред институциите.

Директната поддршка и соработка, како и размена на идеи за тоа како да се зајакне влијанието на невладиниот сектор во насока на промоција на интеркултурниот дијалог пред сè е добредојдена од страна на самите институции, национални или супранационални¹¹³, кои со тоа покажуваат отвореност и внимание кон ставовите на граѓанските здруженија.

Во Република Македонија, во насока на олеснување на патот кон финансиска поддршка за невладиниот сектор и соодветните проекти, за поздравување е Водичот¹¹⁴ низ програмата „Европа за граѓаните 2007-2013“, кој нуди поддршка и упатство за доближување на граѓанскиот сектор со европското општество и до средствата кои му стојат на располагање на реализација на проектите.

Иако неорганизирани во сојуз на невладини или граѓански здруженија кои конкретно работат на интеркултурниот дијалог, сепак некои од овие организации се навистина упорни и заслужни за промоција на интеркултурата во Република Македонија, бидејќи во континуитет спроведуваат проекти директно или индиректно поврзани со оваа тематика.

Македонскиот центар за меѓународна соработка (МЦМС)¹¹⁵ тука се истакнува како невладина организација која во подолг временски рок обработува теми кои придонесоа за подобрување на интеркултурните односи, меѓу кои се издвојуваат: Македонија - модел за дијалог на културите¹¹⁶; Поддршка на

¹¹³ http://www.coe.int/t/ngo/events_en.asp

¹¹⁴ <http://goo.gl/9yNaZ>

¹¹⁵ <http://www.mcms.org.mk/index.php>

¹¹⁶ <http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite.html>

Меѓурелигискиот совет во Македонија¹¹⁷; Анализа на состојбите на немнозинските заедници¹¹⁸, проект кој утврди дека интеграцијата на немнозинските заедници заостанува во однос на најбројната немнозинска заедница, па како заклучок беа дадени и препораки за подобрување на нивната состојба; и проектот Мост¹¹⁹ чија цел е да ги адресира прашањата на сегрегација, размена на добри практики, зајакнување на капацитетите на локалните медијатори и практична примена на новостекнатите знаења и вештини како на локален така и на меѓународен план.

Кредебилитетот на оваа навладина организација го потврдува и фактот што Македонскиот центар за меѓународна соработка активно учествува и во консултирањето и подобрувањето на политиките кои се донесуваат на национално ниво, како што е примерот со правната рамка за антидискриминација¹²⁰.

Тука се и повеќе други организации¹²¹ кои работат на одредени сегменти кои се битни за непречен интеркултурен дијалог, пред сè осврнувајќи се на интегрираното образование и унапредувањето на постојаниот училишен систем со овозможување на услови за подиректна комуникација на децата од различни националности и соодветни обуки за наставниците.

Младите се потенцијалот кој во иднина допрва ќе биде исправен пред предизвикот на сè поголемата културна различност, па токму во таа насока и се насочени најголем дел од програмите за интеркултурно зближување¹²², преку волонторство и обуки, до работилници¹²³ и тренинзи¹²⁴ каде интеркултурата се спроведува на дело.

¹¹⁷ <http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite/775-09mdk101-poddrska-na-megjureligiskiot-sovet-na-makedonija.html>

¹¹⁸ <http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite/776-09mdk102-analiza-na-sostojbite-na-nemnozinskite-zaednici-vo-multietnicki-opstini.html>

¹¹⁹ <http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite/906-08mdk101-most.html>

¹²⁰ <http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/makedonija-bez-diskriminacija.html>

¹²¹ <http://mk.pmio.mk/>

¹²² http://sega.org.mk/web/index.php?option=com_content&view=article&id=479%3A2012-08-06-12-37-45&catid=53%3A2011-03-03-15-57-19&Itemid=86&lang=mk

¹²³ http://multikulti.mk/?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=130

Организација „Европско движење во Република Македонија“¹²⁵ како дел од Меѓународното европско движење, е едно од оние граѓански тела кои во континуитет од независноста на Република Македонија, работи на афирмирање на евроинтегративните цели на Република Македонија, и унапредување на предусловите за побрзо приклучување кон Европската Унија.

Европското семејство кон кое целиме, можеби за одреден дел од населението е позната организација, но сепак за поголемиот дел сè уште претставува комплициран политичко-економски систем, па токму во таа насока Европското движење во Република Македонија презема повеќе активности: образовни програми кои ја објаснуваат структурата на Европската Унија и нејзините надлежности; културни манифестации за запознавање со различностите во рамките на Европската Унија, како и семинари и предавања за демократијата, и човековите права и слободи.

Во насока на зачувување на своите културни традиции и исполнување на човековите права во целост, како позитивен пример се посочува Здружението „Мрежа за мултикултурно општество“ кое обединува повеќе помали невладини организации, кои секоја за себе се бори за правата на својата заедница, но сепак во рамките на мрежата сите се трудат да изнајдат решенија кои ќе одговараат на сите заедници без разлика на нивната бројност.

Неодминлива е улогата на Нансен Дијалог Центарот во Скопје, кој во континуитет дава безрезервна поддршка за интеркултурниот концепт особено во областа на образованието, додека во областа на спортот давајќи му улога на фактор за толеранција и заедништво, се истакнува невладината организација „Геостратешки институт - Глобал“¹²⁶.

Најголемиот недостаток на ваквите проекти на невладините организации во Република Македонија е тоа што речиси сите се со ограничено време траење, т.е. имаат определен рок за извршување на своите цели и потоа проектот згаснува.

Несомнено дека ќе се појави друг проект кој од друг аспект ќе му пријде на

¹²⁴ <http://goo.gl/hrflz>

¹²⁵ <http://www.europeanmovement.org.mk/>

¹²⁶ <http://www.giglobal.com.mk/index.html>

интеркултурниот дијалог, но забележителен е недостатокот на континуитет и постојаност на ваквите проекти кои само долгорочно би можеле вистински и ефективно да придонесат за динамизирање на интеркултурниот процес.

Оваа тема за жал во континуитет се протнува на „мала врата“ како на јавната политичка сцена каде е обременета најчесто со интерни политички договори во затворени и неинтерактивни сесии, така и во невладините редови преку краткорочни кампањи, па јавноста воопшто многу малку знае за интеркултурното уредување.

Активностите на невладините организации и граѓански здруженија во Република Македонија, за лобирање и учество во креирање на политиките се многу мали, што пред сè се должи на пасивноста и неинформираноста на здруженијата, но од друга страна и на слабата институционализација на самиот систем за ефикасна комуникација со граѓанскиот сектор¹²⁷.

Колку е немоќна граѓанската мрежа за интеркултурен дијалог укажува и фактот дека Владата во соработка со невладините сепак донела одредени закони и стратегии, како на пример Национална стратегија за образование (2006), Национална стратегија за млади (2004), Националниот извештај за одржлив развој (2002), но не и стратегија која би се однесувала конкретно на унапредување на интеркултурниот дијалог на национално или локално ниво¹²⁸.

Она што нашите невладини организации би можеле да го преземат со цел подобрување на капацитетите и ефикасна промоција на интеркултурните односи, би можело да се состои од:

- унапредување на употребата на новите технологии и комуникација со сите релевантни културни институции одговорни за интеркултурните односи, и тоа по хоризонтална и вертикална линија;
- задолжителна комуникација и споредба на активностите со невладините организации од Европската Унија;

¹²⁷ http://arhiva.vlada.mk/files/Strategija_za_sorabotka_na_Vladata_so_graganskiot_sektor_2007-2011.pdf

¹²⁸ *ibid.*

- следење на сите промени кои на ниво на Европска Унија се донесуваат а кои го засегаат интеркултурниот дијалог;
- поголема искористеност на средствата од ЕУ фондовите за оваа намена, кои не се за занемарување, и кои би биле од голема полза за зајакнување на капацитетите на невладините организации;
- следење и спроведување на редовни обуки за поефективно спроведување на активностите;
- поголема интерактивност со граѓаните, националните институции и медиумите.

Слабата мобилност, и недоволна информираност на невладините организации во Република Македонија, и понатаму ќе создаваат проекти кои инстантно ќе имаат резултати и позитивни реакции, но со оваа динамика и недоволно силна координација и соработка со државните органи и со институциите на Европската Унија, крајните ефекти ќе останат сепак само со времен рок, а интеркултурниот дијалог ќе продолжи да биде нејасна општествена заложба без цврста и долгорочна иднина.

4.3 Улогата и одговорноста на масовните медиуми.

Медиумите се еден од најодговорните субјекти во општеството, кои се повикани не само да ги негуваат, туку и стално да ги развиваат аспектите на човековите права и слободи, како и да промовираат начела за национална, политичка, верска, полова, и секоја друга рамноправност меѓу граѓаните¹²⁹, но новинарите во своите известувања водени од етноцентрична побуда честопати знаат да направат медиумски производ кој е далеку од независен и реален, пред сè

¹²⁹ <http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/440>

бидејќи не се обучени доволно да ја сузбијат својата субјективност од една страна а пак од друга, многу малку знаат за културните специфики на останатите заедници, за кои обично известуваат само инцидентно.

Одговорноста и значењето на медиумите се согледува и во нивното влијание на колективната свест во конфликти и постконфликтни прилики, каде не ретко се злоупотребени од политичките центри, па наместо пренесувачи на информациите стануваат (со)учесници во случувањата што дури покасно станува цел на осуда, но штетите се неповратни¹³⁰.

Медиумите станаа доминантен дел од нашето секојдневие, со големо влијание врз нашите вредности и начин на живот, при што на моменти се прашуваме станаа ли од информативни и услужни механизми, можеби и господари на нашата претстава за светот, бидејќи едноставно успеаја да завземат голем дел од нашето време и простор? (Келнер, 2004).

Одговорноста на медиумите често бива затскриена под огромниот комерцијален потенцијал, кој веќе не претставува поле за пронаоѓање на идолите, туку директно ги создава, ги промовира, и ја зголемува нивната вредност само со една цел - за да ги продаде таквите вредности. Во еден ваков механизам кој по сè изгледа станува тежок за контролирање, традиционалната култура каска и сè повеќе ја губи трката со новата реалност востановена со аудио-визуелните канали кои му ставаат крај на Гутенберговиот континуитет на „тврди копии“ на културите (Келнер, 2004).

Одговорноста на општествени медијатори и пренесувачи на реалната слика до граѓаните не смее да се запостави, напротив таа улога на медиумите како канал за интеркултурно комуницирање (Тунева, Петреска-Камењарова, 2010), мора да се охрабри со дополнително изнаоѓање на соодветни методи преку кои ќе се избегнат стереотипите, а презентацијата на различностите ќе биде соодветна на реалните прилики, со што ќе се искористи потенцијалот на медиумите за подобра општествена интеракција.

¹³⁰http://www.slobodnaevropa.org/content/rts_se_izvinio_gradjanima_za_klevete_iz_devedesetih/24188571.html

Регулаторите се трудат преку соодветни механизми да ја ограничат апсолутната слобода на медиумите, воведувајќи стандарди и квоти кои медиумите мораат да ги исполнат доколку сакаат да ги задржат свои дозволи за работа, но механизмите и формите преку кои медиумите доаѓаат до публиката се толку разновидни, што верувам дека и контролните механизми ќе мора соодветно да се приспособат и да ги прошират своите надлежности доколку сакаат да одговорат на технолошкиот диверзитет и новите канали за пренесување на содржините.

Постојаната променливост на состојбите во општеството не овозможува еден конзистентен развој на вредностите, што е забележително и кај нас во речиси сите сфери, вклучувајќи ја тука и медиумската, која сè уште левитира во безличниот простор со својата неинвентивност и самодопадливост (Петковска, 2009), рунирајќи ја и онака не баш добрата слика на реалноста која ја споделуваме.

Конзумеризмот, и забавните содржини кои се најисплатливи од финансиски аспект, сосема е логично да заземаат најголем дел од медиумскиот простор во еден комерцијален медиум, кој е формиран пред сè поради бизнис интереси, но она што е загрижувачко е што таквата состојба опстојува на сметка на програмата која ја отсликува реалната слика во општеството, програма која придонесува за поттик на креативноста, образованието, на развојот на граѓанската свест, па се добива медиумска понуда која создава лесно „сварливи“ медиумски пакети, кои не ги заморуваат граѓаните, напротив ги релаксираат, создавајќи плодна почва за рамнодушен и неактивен однос кон себе и кон своето општество (Келнер, 2004).

4.3.1. Претставување на културниот плурализам во медиумите

Споредувајќи ја легислативата, уставните закони и норми во повеќето балкански земји, и судејќи по тоа како на хартија е испочитуван културниот плурализам, може да се каже дека културните различности, пред сè оние кои се

диференцираат според етничките карактеристики, репрезентативно се прикажуваат во јавноста, со сите свои специфики укажувајќи на плурализмот во општеството на еден транспарентен начин.

Меѓу останатото со ваквите законски клаузули се регулира и правото на националните малцинства на сопствено информирање, и слободен пристап до сите медиуми, но се поставува прашањето дали постои опасност од гетоизација доколку пак таквите, најчесто специјални медиумски пакети бидат информативно затворени и продуцирани за секоја заедница посебно, без интеракција со општата медиумска сфера?

Тој процес на позитивна интеркултурна комуникација на општествено ниво, во многу нешта зависи од промените на социо-културните односи, и прифаќањето на позитивните вредности кои на едно општество му ги носи културата на почитување и вреднување на културниот диверзитет, па во таа насока, паралелно со адаптацијата на образованието кон културно - плуралната реалност, клучна улога треба да имаат и медиумите.

Но, досега реално гледано, систематската и одговорна улога на медиумите во промоцијата на културниот плурализам воглавно изостануваше, како поради општиот негативен политички и општествен контекст, така и поради недоволната едуцираност и сензибилитет на медиумите, уредниците и новинарите, за овие прашања.

Маргинализацијата и доцнењето во изнаоѓање на соодветна законска регулатива, како и недостигот од соодветно едуциран новинарски кадар, кој континуирано и квалитетно би работел на актуелизирање на оваа тематика во медиумската сфера, во насока на реален приказ на дејствувањето на сите етнокултурни чинители во општеството, остава впечаток дека има уште многу простор за подобрување и унапредување на овој дел од медиумската продукција.

Токму затоа, користењето на средствата за јавно информирање, и на новите комуникациски технологии преку кои доаѓа до хиперкултурација или пораст на интересот за општествените случувања на најголем дел од општествените слоеви (Стојковиќ, 1995), е од големо значење за афирмативна проекција на интеркултурниот дијалог, особено во правец на поддржување на акциите и

вредностите како меѓусебната толеранција и соживот, а кои стануваат темел на Европската културна стратегија.

Доколку се осврнеме на уставните одредби кои ја третираат и определуваат оваа материја, отприлика во сите балкански законодавства можат да се прочитаат приближно исти ставки кои укажуваат на тоа дека :

- „Радио и телевизиските станици на државно, регионално, и локално ниво, имаат задача да промовираат разбирање за припадниците на националните малцинства, да произведуваат и/или емитуваат емисии, наменети за информирање на припадниците на националните малцинства, на нивните јазици; создавање и емитување програма со која се поттикнува и унапредува одржувањето, развојот и слободното изразување на културната, верска и друга самобитност на националните малцинства;
- Од државниот буџет, како и од буџетите на единиците на локалната самоуправа, да се обезбедат средства за финансирање и кофинансирање на програмата на радио и телевизиските станици во нивна сопственост, наменети за националните малцинства;
- Со цел, остварување на правата на припадниците на националните малцинства, правото на информирање по пат на печат, радио и телевизија на писмата и јазиците на националните малцинства, нивните здруженија можат да вршат дејност на јавно информирање, (издавање весници, производство и емитување на радио и телевизиска програма, и вршење дејност на новински агенции) во согласност со законот¹³¹.

Покрај правната регулатива која барем во груби црти, е прифатена и е внесена глобално во законите за електронски медиуми, се водат дебати, колку само ваквото декларативно малцинско застапување во медиумите, кое е најчесто, е доволно за да се препознае и открие вистинската слика за опстојувањето на сите етнички заедници во една земја?

¹³¹ http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html / член 18

Ако кај нас сè уште владее неорганизираност, и нема добра волја од инволвираните фактори за соодветно регулирање на оваа општествена потреба, во светот, постојат неколку позитивни примери за конкретна реализација, и промоција на интеркултурализмот во медиумите.

Австралија во тој контекст, се истакнува како исклучително добар пример за почитување и истакнување на различноста по било која основа во медиумите, и тоа преку австралискиот мултикултурален емитер, Australian Special Broadcasting Service (СБС)¹³².

Темелна задача на СБС сервисот е пружање на повеќејазични, мултикултурални радио и ТВ услуги кои ги информираат, образуваат и забавуваат сите Австралијанци, презентирајќи го низ тоа австралиското мултикултурно општество, и тоа со програма која покрива 17,5 милиони потенцијални гледачи, при што избива на првото место во светот меѓу медиумските канали со програма на најмногу јазици, повеќе од 60, презентирајќи ја на тој начин Австралија соодветно со сите нејзини културни различности.

Од СБС со гордост зборуваат за своето триесет годишно искуство на славење на различноста и придонесување за социјално вклучување и интеркултурно разбирање на сите Австралијци - лингвистички, социолошки и културно¹³³.

Ова е уникатен и соодветен пример, за тоа како може еден сервис да биде организиран кон потребите на сите граѓани подеднакво, задоволувајќи ги нивните културни потреби од една страна, додека од друга страна игра силна инклузивна улога.

Се разбира дека, истакнувањето на примери и модели од една земја или општество, со други и поинакви норми и акти на општествено уредување, и обидот за нивно копирање или во најдобар случај адаптација кон нашите услови, предизвикува сомнеж и голем ризик од неуспех, но сепак ако не целосно, ваквите решенија во добар дел можат ако ништо друго, да бидат барем соодветна и позитивна појдовна точка за изнаоѓање на компатибилно домашно решение.

¹³² <http://www.sbs.com.au>

¹³³ <http://www.sbs.com.au/aboutus/our-story/>

Но, за жал, за разлика од ваквиот интеркултурен пристап во медиумите, преку кој се промовира медиумска хармонија, и се информира секој за секого, кај нас регионално на Балканот, па така и во нашата земја, функционира системот на медиумска гетоизација, каде во дел од медиумскиот простор од јавниот сервис кој им е отстапен на помалите заедници, организацијата е таква да тие преку програмите, си се обраќаат единствено самите на себе, интракултурно, во јазично затворени нетитлувани медиумски пакети, кои се емитуваат во најнепродуктивните и најнеефикасни термини во денот, од 14.00 до 16.00 часот¹³⁴.

Што се постигнува со тоа?

Декларативно, се исполнуваат обрските за почитување на правата на заедниците за информирање, но дали тие заедници бараат простор за изолирано опстојување во општеството, или начин и прилика како преку медиумите би се презентирале и пред другите, би биле прифатени и разбрани, признаени со сите свои автентични обележја и карактеристики?

Доколку се гледа по вид и разноликост на таа програма, застапени се сите оние заедници кои изразиле желба за формирање на таков свој сервис, кој е инаку премногу слабо гледан од припадниците на самите заедници поради слабиот квалитет, несоодветниот професионален кадар, недостигот на креативност, како и поради влијанијата од политичките кругови, додека зад гледаноста на овие програми од страна на другите заедници, стојат само нули.

Мултикултуралноста на нашето општество, со тоа се остава да биде потврдена само со изјави и декларативно, но не и во реалноста, при што со ваквиот начин на организација на медиумско информирање, напротив, наместо интеркултура и заеднички цели, се промовира паралелно општество, бидејќи

¹³⁴ Актуелна програмска шема на Македонскиот Јавен Сервис МРТВ (mtv.com.mk), во рамките на која на вториот канал, за помалите заедници е оставен маргинален простор од по половина час во вторник и четврток за ромската и бошњачката заедница и во понеделник и среда за ромската и српската заедница, додека за викенд секоја редакција циклично се менува со емисија во траење од 60 минути. Што се однесува до радиото, информативните појаси за помалите заедници се емитуваат во 20 часот, што и на лаици во областа на медиумите им е познато дека станува збор за „мртв“ радиски термин.

каналите на комуникација иако ги има, тие флукутираат едни покрај други без било каква интерференција.

Базирајќи се на дел од основните поими на интеркултурната комуникација – толеранцијата, запознавањето и интеракцијата, а со цел подобрување на општествениот прием на интеркултурните вредности, нашите институции би можеле да поработат на развој на посебен телевизиски канал, во или надвор од рамките на националниот јавен сервис, со кохезивна програмска политика, кој ќе работи на теми кои ги промовираат културните различности во нашата земја, но воедно ќе делува интегративно сугерирајќи на зголемување на културната интеракцијата во општеството.

Ваква редакција функционираше во рамките на МРТВ во периодот 2003 - 2005 година, како Редакција за Мултикултура, но потоа наводно од финансиски причини истата редакција згасна.

Една од позитивните препораки и на експертите, а која во моментот почнува да се спроведува и кај нас е емитувањето во медиумите и поставувањето на јавни места, каде има голема фреквенција на луѓе од сите општествени и културни слоеви, на пораки кои укажуваат на заедничките вредности и цели на едно мултикултурно и интегрирано општество¹³⁵.

Јавниот простор е голем потенцијал, кој во оваа насока ќе биде позитивно искористен, да влијае потсвесно на луѓето дека интеркултурните вредности се позитивни и општо прифатени.

Збогатувањето со вакви содржини во нашиот медиумски простор, сметам дека би имало многу големо влијание во промоцијата на културниот плурализам, каде субвенционирањето на помалите локални, и регионални медиуми, јавни и приватни, како и независни продуценти, да произведуваат програма со интеркултурен предзнак, би било добредојдено за стимулација на вакви телевизиски формати.

Интегрирани редакции се реалност во медиумските сервиси кои емитуваат програма која опфаќа културно чувствителни теми, но за жал тој тренд кај нас сè

¹³⁵ <http://www.time.mk/read/550ace72d8/c09b10e07a/index.html>

уште не е прифатен, па во рамките на јавниот сервис имаме речиси целосно фрагментиран медиумски простор во кој секој се информира само за „своите“, без никакви интеграциски цели или насоки.

4.3.2. Интеркултурна компетентност на медиумските работници

Тука е важна да се напомене интеркултурната компетентност на новинарите и медиумските лица кај нас, кога станува збор за културниот плуралитет, и колку медиумските работници се свесни за различностите во едно општество.

Во овој контекст чувствителноста и образованието на новинарите и другите медиумски работници, допрва треба да се подобрат со што целиот медиумски сектор би можел посоодветно да одговори на предизвиците на сè поевидентната културна различност, како во нашето општество, така и во светски рамки.

Сепак во таа насока за пофалба се бројните обуки и семинари¹³⁶ во последно време кои колку толку, успеваат да компензираат за пропуштеното и да внесат нов етички момент во медиумскиот простор.

Како позитивен чекор во оваа насока, заслужуваат да бидат спомнати проектот и пропратните активности на Институтот за социолошки и политичко - правни истражувања¹³⁷, преку кој неколку новинари во повеќе циклуси беа дополнително обучени за суштинските елементи на едно плурално општество и за известувањето во такви услови.

Проектот кулминираше со формирање на Центарот за поддршка на олеснување на меѓуетнички спорови (ЦПОМС)¹³⁸, во рамките на Институтот, во

¹³⁶ <http://www.unescochair-vs.edu.mk/>

¹³⁷ <http://www.isppi.ukim.edu.mk/Default.aspx>

¹³⁸ <http://cpoms.mk/za-proektot/>

рамките на кој директно учество ќе имаат новинарите кои ја поминаа обуката, а чиј број и понатаму ќе се зголемува.

Новинарите и останатите медиумски работници во текот на својот едукациски процес, многу малку или речиси воопшто немаат сознанија за интеркултурна чувствителност и културен диверзитет, кои се пак сегменти кои допрва се актуелизираат во високообразовните програми¹³⁹ на нашите универзитети¹⁴⁰.

Медиумското покривање и известување кое ќе биде интеркултурно сензитивно и компатибилно исто така може да се научи како што се учи и монетарно-финансиско известување, репортажното известување¹⁴¹ и слично, при што во овој случај се подразбира дека новинарите мораат да ги осознаат специфичностите на една или повеќе етнички заедници, и да се запознаат колку што можат подобро со нивниот културен код, ако сакаат да ја согледаат суштината на делувањето на членовите на тие заедници.

Нивото на заштита, и уважување на правата на помалите културни или воопшто општествени групи во едно општество, би требало да биде клучен показател за неговата демократска еволуција, па така доколку сликата која што се добива од медиумите за нив говори „сите тие се исти“ и доколку слободно, и без осуда се употребуваат колективни одредници од типот - четници, талибани, терористи, шиптари, цигани, претежно во конфликтна конотација, тогаш може да се добие јасна претстава, колкави се реалните заложби за промовирање на конвергентните сили во едно општество¹⁴².

Двојните аршини, можат да се анулираат само со негување на професионално и етичко новинарство, со залагање за една медиумска и

¹³⁹ <http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/444-otvoren-centar-za-interkulturni-studii-i-istranzvanja>

¹⁴⁰ http://vs.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=1030&Itemid=228&lang=mk

¹⁴¹ [http://www.stina.hr/download/Regional2004/Index 1-12 hrv.doc](http://www.stina.hr/download/Regional2004/Index%201-12%20hrv.doc)

¹⁴² <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=319368&print=yes>

општествена култура, во која културната, верска, и етничка различност ќе биде природен и позитивен елемент во едно општество¹⁴³.

Во Европа веќе, во новинарската пракса, се применуваат нови и адаптирани уредувачки начела, кои се само позитивна појдовна точка за промена на ставовите во општеството генерално, а како поволен момент се спомнува и професионалната инволвираност на новинари, и други медиумски кадри од припадниците на мнозинските етнички заедници во медиумите, со кои се поттикнува интеркултурниот професионален и медиумски дијалог.

Така да, пред сензибилизирање на јавноста за потребата од реално согледување на различностите околу нас, сепак е неопходно прво да се спроведе соодветна сензибилизација и на самите медиуми, односно нивно преиспитување и отвореност за дијалог и поливалентен приказ на реалноста¹⁴⁴.

Затоа токму пред медиумите стои оваа задача, пред јавноста да го отворат овој проблем, соодветно да го артикулираат, и на крај да ја едуцираат јавноста за тоа што сè носи „различноста“ и кои се нејзините предизвици и предности, при што не смеат да си дозволат да бидат само посредници на одредена слика која се проектира во груби црти за една заедница и нејзините односи во општеството, која е проектирана од страна на политичарите и општествените случувања; не треба да забораваат дека припадниците на етничките заедници имаат свои ставови, културни матрици и развојни планови, но исто како да немаат ништо, доколку немаат можност тоа да го искажат.

Во потрага по сензационализам, од време на време, и новинарите и уредниците ги (зло)употребуваат¹⁴⁵ информациите поврзани со етничките заедници во негативен контекст, промовирајќи политичка некоректност, и општествена дивергентност, што се разбира се коси со било каква интеркултурна платформа.

Се разбира дека не се медиумите тие кои ги предизвикуваат проблемите, но без сомнение со начинот на кој тие проблеми се третираат, со содржината на

¹⁴³ [http://www.stina.hr/download/Regional2004/Index 1-12 hrv.doc](http://www.stina.hr/download/Regional2004/Index%201-12%20hrv.doc)

¹⁴⁴ <http://goo.gl/0rtQv>

¹⁴⁵ Media Development Center. 2011. *Говор на омраза во бугарските и македонските медиуми: примери, причини и решенија.*

прилозите, можат и тоа како да влијаат на етничките односи, меѓуверската и етничка толеранција, и доверба.

Експертите укажуваат дека проблемот на адекватно, и квалитетно медиумско третирање на културните различности треба да се добие во општиот медиумски простор, каде со примена на професионални стандарди, јавноста на соодветен начин ќе се информира за етничките заедници и нивните барања и вредности, иако реално ваквиот афирмативен пристап, со информирање за општествениот и културен живот на етничките заедници е реткост, а и кога има нешто на таков план, се наоѓа на медиумските маргини.

Во моментот во медиумскиот простор во Република Македонија, секоја заедница емитува сама за себе програма, додека интегративни телевизиски формати кои го третираат интеркултурниот дијалог можат да се набројат на една рака.

Тука спаѓаат неколку проекти на ТВ Алфа и на ТВ 24Вести, додека нешто подобра е ситуацијата во печатените медиуми, каде тематиката е позачестена, но пак од друга страна е честопати злоупотребена или со краткотрајно дневно-политичко значење, без долгорочна цел.

За разлика од традиционалните медиуми пак, кои се подложни на временски и уредувачки ограничувања, т.н „нови медиуми“ ја елиминираат оваа можност истовремено воспоставувајќи динамичен однос помеѓу испраќачот и примателот на веста со можност за активна комуникација односно инстант реакција на пласираните информации.

Брзината на размена на информации дополнета со релативно лесната пристапност до потребната технологија и Интернет, радикално го менуваат пристапот кон информирањето и имаат сè поголемо влијание врз формирањето на јавното мислење, што може да биде искористено во промотивни и едукативни цели со добро разработена стратегија за медиумски проекти кои би ги промовирале вредностите на интеркултурата пред младата популација.

Еден од најважните адути на овие медиуми е неограничениот простор на кој може да се пласираат информации од секаков тип, а потенцијалниот медиумски

проект кој би се пополнил со интеркултурни содржини кои ќе продуцираат квалитетни дебати и креативни решенија, би донел позитивни резултати.

Несоодветното регулирање и афирмирање на интеркултурната проблематика особено во општествата како што е нашето, би претставувало голем недостаток во развојот на демократското и граѓанско општество, создавајќи клима која не го препознава и не го стимулира значењето на различноста, како важен елемент на општественото функционирање и развој.

Заклучок

Денес сведочиме дека луѓето стануваат се поблиски, можеби не директно, но индиректно преку инстантните информации, современите трендови на комуникација и размена на идеи, ние веќе не сме пријатели само со луѓето од својата улица, од работното место или својот град, туку и со многу други луѓе со најразличен културен колорит, при што учествуваме во односи во кои неминовно предаваме дел од себе и влијаеме на животите и сфаќањата на тие луѓе, но и тие на нас во еден реципрочен однос, кој доведува до секојдневно освежување и преиспитување на културниот идентитет.

Токму таквото соочување со други нè одредува самите нас, заклучуваме од бројните интеракции со припадници на разни култури, и тоа сознание ни дава поттик во светот кој станува се поразновиден поради излегувањето на светската сцена и на некогаш маргинализираните култури, да погледнеме и во нас какво културно наследство носиме, но и да ги преиспитаеме односите со оние со кои го делиме секојдневието, а се носители на поинакви културни вредности.

Секоја култура ги одредува своите граници, норми и планови за натамошен развој токму преку интеракција со други култури, што укажува на тоа дека изолацијата и апстиненцијата од културна размена доведува само до уназадување или во најмала рака состојба на мирување во која нема евидентен прогрес, и токму поради овие причини интеркултурната комуникација е неминовна доколку едно општество смета на својот континуиран прогрес.

Културната диференцираност на денешните општества, објаснивме дека произлегува од повеќе причини, и верувам дека е логична претпоставката дека таа со време само ќе се зголемува, со што и најмалите идентитети излегуваат на виделина и стануваат причина плус за државите да ги задоволат и нивните барања.

Но, тоа е осврт на причините кои нè водат во минатото, и претпоставките преку кои гледаме кон иднината, сепак е најбитно да се согледаат состојбите сега, како е во сегашноста и како да се дојде до рамнотежа меѓу индивидуалните и

етноколективни барања, од една страна, и интегритетот и државниот идентитет од друга страна, кои реално сè почесто ги среќаваме во конфликт.

Ако културната интеракција станува сè почеста, и општествата сè поотворени, тогаш на интеркултурното уредување ќе мора да му се најде приоритетно место во општествено-политичките системи на современите држави, со цел културните односи навреме да се проценат, да им се даде приоритет во решавањето на нив блиските проблеми, и да се спречат конфликтите уште на самиот почеток на нивниот развој.

Мултикултурните политики кои се произнесуваа и имплементираа во добар дел повеќенационални земји резултираа со големо подобрување на правата на помалите заедници, нивно вреднување и соодветно учество во распределбата на општествено-економските добра, но сепак и при најдобрите примери од оваа пракса, недостатоците станаа евидентни, и отворено укажуваа на тоа дека оваа културна политика сепак има свои ограничувања.

И покрај позитивните резултати, мултикултурните општества сепак на крајот не резултираа со интеграција на сите култури во едно отворено општество, туку заедниците, особено помалите без доволна политичка и економска моќ, иако со напреднати и задоволени права, сепак останаа на страна од општествените случувања, без директно учество во креирањето на политиките, во своите средини кои полека стануваа гета, со што ваквите општества прераснаа во конгломерат на различни култури кои живеат во една државна заедница, но само едни до други, со минимална општествена интеракција.

Токму поради овие причини интеркултурализмот како нов, интерактивен, отворен, динамичен културен модел е препознаен од културолозите како посоодветен за денешните културни прилики, како културен модел кој се надградува на мултикултурализмот, надминувајќи ја неговата статичка форма, наметнувајќи директен дијалог и соочување на културите, а не одделно решавање на културните проблеми како да не се дел од јавната сфера.

Европската унија согледувајќи ги недостатоците на мултикултурализмот и ограничувањата на оваа културна политика, за брзо време се префрли на новиот интеркултурен модел за уредување на културните различности на своја територија,

свесна дека културните односи не смее да ги маргинализира и дека притисокот од бројните идентитети е сè поголем, па интеркултурните односи се обидува да ги стави сега во центарот на јавната расправа, проширувајќи ги ингеренциите на интеркултурната платформа речиси во сите јавни сфери.

Културната диференцираност на европскиот континент, дури со една темелна интеркултурна платформа започната со „Европската година на интеркултурен дијалог 2008“, добива вистинско место на општествено-политичката арена, кога се доаѓа до сознание колку проблеми биле оставени предолго без да им се обрне соодветно внимание.

Интеркултурните мерки и активности и денес во Европската унија не се централизираны со една задолжителна програма за сите земји, туку оваа културна адаптација е оставена да биде спроведена според самите прилики во секоја земја, но со запазување на носечките заклучоци од „Европската година на интеркултурен дијалог 2008“.

Со цел да го охрабри и јавно да го промовира интеркултурниот дијалог Европската унија засилено почнува да работи на приближување на културните различности на нејзина територија, па во таа насока ги поддржува сите програми кои придонесуваат за интеракција на граѓаните на Унијата, особено ставајќи акцент на младите и нивните образовни програми, граѓанското здружување на кое му дава поголем простор и влијание да делува на политиките кои се носат а се однесуваат на интеркултурниот дијалог; промоција на интеркултурните карактеристики во образовните програми и драстично зголемување на мобилноста на студентскиот и интелектуален кадар, бидејќи директната комуникација е најдобар начин за културна интеракција и размена на искуства.

Позитивно е тоа дека ваквата културна диференцираност веќе не се занемарува туку отворено се приоѓа кон сите проблеми кои истата ги создава, што е за поздравување, иако и Европската Унија е повеќе од свесна дека балансирањето и уредувањето на сите нејзини различности ќе биде долг, комплициран и непредвидлив процес.

Во Република Македонија уредувањето на културните различности стана задолжителен процес и пред внатрешните општествено-политички ветувања, но и пред институциите на Европската унија кон која како општество се стремиме.

Легислативата која ги уредува интеркултурните односи е подобрена особено по имплементацијата на Охридскиот рамковен договор, од кој понатаму произлегоа низа промени во регулирањето на етничката застапеност и вреднувањето на културните традиции на помалите заедници.

Судејќи според статистиката и според терминологијата како се дефинира нашето општество како мултикултурно и плурално, се добива впечаток дека културните разлики се јавно афирмирани и дека тоа прашање во најголем дел е апсолвирано.

Но, реалноста сепак потврдува други факти, дека можеби помалите заедници станаа признати и позабележителни во јавниот живот, но сепак целото општество треба уште да работи до целосна интеграција на сите подидентитети кои ги носи.

Анализите говорат дека на терен културите имаат недоволна интеракција меѓу себе, додека одредени заедници имаат тенденција да се гетоизираат, што доведува до сегрегација во општеството.

На патот кон Европската унија властите во Република Македонија стануваат свесни дека управувањето со интеркултурните односи станува неопходно доколку сакаме функционално општество кое се базира на демократски принципи.

Заложбите на тој план се одвиваат бавно, најчесто под плаштот на директни политички договори кои интеркултурните односи често пати знаат и да ги злоупотребат за исполнување на трети цели, додека вистинските механизми за интеракција остануваат нереализирани.

Денес македонското општество по 21 година независност допрва учи за различностите, адаптирајќи се на новата реалност во која културниот плурализам станува евидентен во секоја пора од општеството, па мерките кои се превземаат одат токму во насока на балансирање на интересничката динамика.

Република Македонија е на почеток од едно вистинско интеркултурно опстојување, кое има голем потенцијал, но треба да биде помогнато со

институционални механизми на долгорочен план, со национални и локални културни програми кои ја опфаќаат тематиката на интеркултурната комуникација; со национална интеркултурна стратегија по однос на интеркултурниот дијалог, која за жал ја немаме, со адаптација и обука на медиумските работници и преиспитување на нивната одговорност во едно плурално општество; темелна реформа на образованието на сите нивоа, која би резултирала со реална презентација на македонското мултикултурно општество; охрабрување и директна соработка на институциите со невладиниот сектор на афирмативни активности и проекти во насока на интензивирање на интеркултурната комуникација, како и подобрување на генералната политичко – општествена конфигурација на нашето општество, кога станува збор за интеркултурниот дијалог.

Проблемот кој беше обработуван во овој магистерски труд е обид да се даде пресек на моменталните состојби на интеркултурниот дијалог во Република Македонија во неколку општествени сегменти, за преку нивна анализа и компарација со искуства на други земји да се направи обид да се даде една насока за натамошно делување во насока на развој на решенија кои би го охрабриле интеркултурниот дијалог во Република Македонија.

Во текот на изработката на трудот како една од основните препреки на кои наидов е сиромашниот фонд на литература и документи од домашни автори кои го разработуваат овој проблем.

Едно општество е подготвено да се соочи полесно со надоаѓачките трендови доколу истото има интелектуална елита која е во можност да ги предвиди тенденциите и да даде свој теоретски придонес преку кој полесно ќе може да се дојде до конкретни решенија за проблемите кои се појавуваат.

Најголем дел од литературата се однесува на мултикултурализмот што земајќи го во предвид моментот во кој е работен трудот, на европско ниво ги покажа своите слабости но, ова пак секако преставуваше и предизвик сам по себе бидејќи од една страна иако недостигаше дефиницискиот фундамент за работа, од друга страна тоа претставуваше простор и слобода на размислување надвор од рамките кои би ги имал како автор доколку би следел претходни теориски модели за интеркултурен дијалог во Република Македонија.

Тоа што е јасен момент, секако е фактот дека не постои еден сеопфатен модел на интеркултурен дијалог кој би бил применлив на сите модерни мултикултурни општества, па според тоа секоја држава треба да осмисли свој уникатен концепт преку кои мерки ќе делува во таа насока.

Државата како највисоко организирана општествена организација ја има главната улога во уредувањето на внатрешните односи за нејзино непречено функционирање, а истовремено ги има и сите инструменти и потенцијали да развие политики и програми на национално и локално ниво преку кои истите потреби ќе бидат регулирани во согласност со општествената реалност и потребите на засегнатите групи.

Ако се земе за анализа како е третиран интеркултурниот дијалог на национално ниво, тогаш се доаѓа до заклучок дека државата не прави доволно напори за промоција на дијалогот, што секако е за критика ако се земе в предвид културната разновидност на населението во нашата држава и мапата на етнички и верски мешани средини.

Се работи на проекти кои имаат свој проектен циклус со ограничено траење, и кои засега во најголем дел се финансирани од странски фондови или амбасади и даваат позитивни резултати, но сепак не се преиначуваат во ефективни политики на централно и локално ниво, иако истите се одлична прилика за изготвување на програми за интеркултурен дијалог со пошироко поле на делување.

Што би можело да се направи од страна на државата по ова прашање?

Донесување на стратегија за интеркултурен дијалог во која би биле поместени основните цели на стратегијата, модалитетот според кој истите ќе бидат спроведувани, кои институции ќе бидат носители на проектот и временска рамка во која треба да бидат исполнувани целите на краток, среден, и долг рок.

Ова е сеопфатен концепт бидејќи навлегува во речиси сите сегменти на општествено живеење па затоа и би преставувал меѓусекторски документ во кој и во самата изработка би биле вклучени повеќе страни (експерти, образовни институции, медиуми, единиците на локалната самоуправа).

Ваква структура е потребна за да акциите кои би се преземале подоцна бидат хармонизирани и би се надополнувале едни со други како би се постигнал максимален ефект на самиот концепт.

Вметнувањето на посебни програми за интеркултурно живеење на локално ниво би придонело за толку потребното релаксирање на односите во мешовитите средини и би имало превентивен ефект, со зајакнување на капацитетите на комисиите за односи со заедниците, кои се неактивни во насока на целите за кои се формирани.

Образовните програми истотака би требало да бидат дополнети со интеркултурни содржини за запознавање на учениците со богатиот културен, етнички и религиозен диверзитет на територијата на Република Македонија и притоа да се потенцира позитивниот аспект на заедничкото живеење.

Медиумскиот простор моментално не нуди доволно формати преку кои луѓето од различни заедници се запознаени што се случува со состојбите и потребите за другите заедници односно со една површна анализа може да се заклучи дека медиумскиот простор во Република Македонија функционира како „гетоизиран“ медиумски простор во кој секоја заедница се обраќа на својата целна група, без притоа да се направи напор од страна на јавниот сервис или останатите приватни тв и радио сервиси за надминување на оваа состојба преку креирање на тв проекти кои во својата основа ќе имаат теми кои се заеднички за најголем број граѓани или ќе презентираат содржини за сите етнички групи.

Она што е потребно е институционално и програмско организирање на „културниот капитал“ и негово претворање во практични чекори во разрешување на потребите на граѓаните во овој домен, кои како последица би имале зголемување на општествената кохезија и стабилност на општеството.

Секако никој од надвор нема да може да го направи тоа без оглед на нивната поддршка, доколку ние не сме решени да го изведеме тоа бидејќи сепак во крајна линија самите ние сме најзасегнати како поединци, групи или држава во каква општествена реалност ќе живееме ние и идните генерации.

Библиографија

- Атанасов, П. 2003. *Мултикултурализмот како теорија, политика и практика*. Скопје: Евро Балкан Пресс.
- Barry, B. 2006. *Kultura i jednakost: Egalitarna kritika multikulturalizma*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Бек, У. 2003. *Што е Глобализација*. Скопје: Тера Магика.
- Bennett, M.J. 1993. *Towards Ethno relativism: A developmental model of Intercultural Sensitivity*. Yarmouth, Maine: Intercultural Press.
- Велева, А. 2011. *Интеркултурната комуникација изразена во масовната култура*. Скопје: Дијалог.
- Гиденс, Е. 2003. *Забеган Свет*. Скопје: Филозофски факултет.
- Gilbert, P. 2010. *Cultural Identity and Political Ethics*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd.
- Dimitrijević, B. 2009. *Bela knjiga o interkulturnom dijalogu "Živimo jednaki u dostojanstvu"*. Beograd: Ministarstvo kulture Republike Srbije.
- Dimitrijević, V; Kartagi-Odri, A.; Milinković, B.; Serfontein, J.; Simović-Hiber, S.; Стојковиќ, В. 1999. *Kulturna Prava*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Dodovski, I. 2005. *Multiculturalism in Macedonia: An emerging model*. Skopje: Foundation Open Society Institute.
- Domenak, Ž.M. 1991. *Evropa: Kulturni izazov*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Драгиќевиќ - Шешиќ, М. ; Стојковиќ, Б. 2003. *Култура – менаџмент, анимација, маркетинг*. Скопје: Темплум.
- Ђордано, К. 2001. *Ogledi o Interkulturnoj komunikaciji*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Змејкоски, Р. и Вангели, А. 2011. *Како да се елиминира дискриминацијата од*

- јавниот сектор?*. Скопје: Center for research and policy making.
- Пцзук, D., Nowak, M., Stepniewska, A. 2008. *Intercultural dialogue in contemporary metropolis*. Warsaw: City of Warsaw & Pro Cultura Foundation.
- Jovanović, M. 2004. *Interkulturni menadžment*. Beograd: Megatrend Univerzitet primenjenih nauka.
- Kelner, D. 2004. *Medijska kultura: studije kulture, identitet i politika između modernizma i postmodernizma*. Beograd: Clio
- Кимлика, В. 2004. *Мултикултурно граѓанство-либерална теорија за малцинските права*. Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество.
- Коковиќ, Д. 1997. *Пукотине Културе*. Београд: Просвета.
- Коцески, С. 2011. *Сè што сакам да знам за комисиите за односи меѓу заедниците: искуства и препораки*. Тетово: Здружение Институт за развој на заедницата.
- Kuvačić, I. 2004. *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Mesić, M. 2006. *Multikulturalizam – društveni i teorijski izazovi*. Zagreb: Školska Knjiga.
- Младеновски, Ѓ. 2005. *Антрополошки огледи*. Скопје: Аз-Буки.
- Mogin, E. 1989. *Kako misliti Evropu*. Sarajevo: Svjetlost.
- Најчевска, М., Трајаноски, Ж. 2010. *Медиумите и дискриминацијата*. Скопје: ФИОМ.
- Нухиу, А. 2009. *Дискриминацијата во Република Македонија во 2009 и 2010 година*. Гостивар: ХДРЗ „Месечина“.
- Parekh, B. 2006. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Basingstoke: Macmillan.
- Perotti, A. 1995. *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
- Петковска, А. 2009. *Есеи од социологијата на културата*. Скопје: Аз-Буки.
- Река Б. и гр.автори. 2011. *Десет години од Охридскиот рамковен договор: дали Македонија функционира како мултиетничка држава?*. Тетово: Универзитет на Југоисточна Европа.
- Саид, В. Е. 2003. *Ориентализам*. Скопје: Магор.
- Semprini, A. 1999. *Multikulturalizam*. Beograd: Clio.
- Стојанов, М. 2009. *Мултикултурализмот како модел на културна комуникација во*

- современото македонско општество*. Кратово: Стојанов.М.
- Стојковиќ, Б. 1995. *Културна политика европске интеграције*. Београд: Институт за Европске студиије.
- Ташева, М. 1997. *Етничките групи во Македонија-историски контекст*. Скопје: Филозофски факултет.
- Ташева, М. и др. 1998. *Етнички групи во Македонија-современи состојби*. Скопје: Филозофски факултет.
- Тејлор, Ч. и др. автори. 2004. *Мултикултурализам: огледи за политиката на признавање*. Скопје: Евро-Балкан Пресс.
- Тодорова, М. 2001. *Замислувајќи го Балканот*. Скопје: Магор.
- Тунева, М. и Петреска - Камењарова Е. 2010. *Медиумите, граѓаните и интеркултурните комуникации*. Скопје: Висока школа за новинарство и за односи со јавноста.
- Huntington, P. S. 1997. *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*. Zagreb: Izvori
- Центар за истражување и креирање политики. 2011. *Како да се елиминира дискриминацијата во јавниот сектор?* Скопје: Центар за истражување и креирање политики.
- Weiner, E. 1998. *The handbook of interethnic coexistence*. New York: Continuum.

Интернет извори:

Сите наведени интернет извори последен пат се посетени во октомври 2012 година:

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

<http://www.cbs.nl/en-GB/menu/themas/bevolking/cijfers/extra/mappingworld-1.htm>

<http://www.telegraph.co.uk/news/politics/david-cameron/8305346/Muslims-must-embrace-our-British-values-David-Cameron-says.html>

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-1321277/Angela-Merkel-Multiculturalism-Germany-utterly-failed.html>

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:412:0044:0050:EN:PDF>

<http://goo.gl/nz2px>

http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/intercultural-dialogue-in-the-spotlight_en.htm

http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/intercultural-dialogue/intercultural-dialogue-and-roma-culture_en.htm

www.romadecade.org

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/Cities/Default_en.asp

http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/intercultural-dialogue/intercultural-cities_en.htm

<http://www.intercultural-europe.org/site/content/page/political-role>

<http://rainbowpaper.labforculture.org/signup/>

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_412/l_41220061230en00440050.pdf

[http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/culture-programme-\(2007-2013\)_en.htm](http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/culture-programme-(2007-2013)_en.htm)

<http://goo.gl/sdrZA>

http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2012/eu.html

<http://www.interculturaldialogue.eu/web/icd-project-recommendations.php>

http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf

<http://goo.gl/ee4Ur>

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

<http://goo.gl/ee4Ur>

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

http://ec.europa.eu/culture/pub/pdf/ecoc_25years_en.pdf

http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm

http://ec.europa.eu/languages/index_en.htm

http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/comenius_en.htm

http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/erasmus_en.htm

http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/monnet_en.htm

http://ec.europa.eu/education/external-relation-programmes/tempus_en.htm

<http://www.mn.mk/istorija/347-krusevskiot-manifest>

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf

http://www.crpm.org.mk/?page_id=695&fb_source=message

http://siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mk_rapport_2011_en.pdf

<http://www.oecd.org/countries/formeryugoslavrepublicofmacedoniafyrom/43913255.pdf>

<http://goo.gl/Rz7qq>

http://www.crpm.org.mk/?page_id=695&fb_source=message

http://jewishcommunitybitola.mk/documents/doc_view/161-spodeluvanje-na-vlasta-vo-makedonija.html

http://www.analyticalmk.com/files/03-2010/Ivana_BOSKOVSKA.pdf

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_FYROM_en.pdf

<http://www.mon.gov.mk/en/aktivnosti/1228-2012-09-25-11-46-48>

http://www.crpm.org.mk/?page_id=695&fb_source=message

<http://siofa.gov.mk/content/?35D658E0D7CC68B949DC04F02789781D8A0DD4DF>

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf

[http://aopz.gov.mk/tekstovi/Strateski%202011-2013%20____\(2\).pdf](http://aopz.gov.mk/tekstovi/Strateski%202011-2013%20____(2).pdf)

http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/mk_rapport_2010_mk.pdf / стр.18

http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf

<http://aopz.gov.mk>

http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/mk_rapport_2010_mk.pdf/стр.18

<http://mek.mk/mk/za-mek>

http://www.sep.gov.mk/content/Dokumenti/MK/PR_2011_mk.pdf/crp.18

<http://goo.gl/NNYvm>

<http://hrcak.srce.hr/file/50496>

<http://www.grupa484.org.rs/files/ne-prolazi-ulicom.pdf> > ,

<http://hrcak.srce.hr/file/38748>

http://www.ncca.ie/en/Curriculum_and_Assessment/Inclusion/Intercultural_Education/

<http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>

http://www.ncca.ie/uploadedfiles/publications/Interc%20Guide_Eng.pdf

<http://www.ncca.ie/uploadedfiles/Publications/Intercultural.pdf>

<http://www.mia.mk/default.aspx?vId=69678930&lId=1>

<http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/444-otvoren-centar-za-interkulturni-studii-i-istrazuvanja>

<http://www.unescochair-vs.edu.mk/>

<http://www.graganskisvet.org.mk/default.asp?ItemID=C25936307F935145AC4E95900CC60DD2>

<http://vlada.mk/node/1291>

http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/1%20Matrix_of_activities_2011_compiled.doc

http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/2%20Matrix%20of%20activities%202012_compiled.doc

http://mon.gov.mk/images/stories/dokumenti/integrirano_obrazovanie/policy_paper_adopted_mk.pdf

<http://www.osce.org/skopje/76055>

<http://www.osce.org/skopje/84192>

<http://www.osce.org/skopje/41442?download=true>

<http://www.osce.org/skopje/19359>

<http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/>

[http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionsm2\(3\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/New_MKVersionsm2(3).pdf)

<http://mon.gov.mk/mk/component/content/article/1118>

<http://www.ipard.info/IPA-instument-pretpristapna-pomosh>

<http://mon.gov.mk/mk/component/content/article/1226>

http://e-ucebnici.mk/sites/e-ucebnici.mk/files/osnovno/4_odd/opstestvo_4_k1.pdf

http://e-ucebnici.mk/sites/e-ucebnici.mk/files/osnovno/5_odd/Opstestvo_5_mak.pdf

http://app.bro.gov.mk/docs/nastaven_plan_devetgodisno.pdf

<http://www.nansen-dialogue.net/ndcskopje/index.php?lang=mk>

<http://goo.gl/76V68>

<http://tcnmie.org/index.php/mk/novosti/179-otvoren-e-prvriot-trening-centar-za-integrirano-obrazovanie-pri-ndc-skopje>

<http://video.nationalromacentrum.org/Priracnik%20prevodi/1.%20makedonski.pdf>

http://ec.europa.eu/culture/documents/platform_access_culture_july09.pdf

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml#a27>

http://europa.eu/legislation_summaries/culture/l29017_en.htm

http://ec.europa.eu/culture/documents/rainbowpaper_en.pdf

<http://www.intercultural-europe.org/site/rainbow/welcome>

http://www.sigwatch.com/fileadmin/Downloadable_PDFs/ENGOF_main_report_ExecSummary.pdf

http://ec.europa.eu/culture/documents/rainbowpaper_en.pdf

<http://www.interculturaldialogue.eu/web/intercultural-dialogue-country-sheets.php?aid=125>

http://www.coe.int/t/ngo/events_en.asp

<http://goo.gl/9yNaZ>

<http://www.mcms.org.mk/index.php>

<http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite.html>

<http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite/775-09mdk101-poddrska-na-megjureligiskiot-sovet-na-makedonija.html>

<http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite/776-09mdk102-analiza-na-sostojbite-na-nemnozinskite-zaednici-vo-multietnicki-opstini.html>

<http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/meni-makedonija-model-za-dijalog-na-kulturite/906-08mdk101-most.html>

<http://www.mcms.org.mk/mk/za-nasata-rabota/programi/makedonija-bez-diskriminacija.html>

<http://mk.pmio.mk/>

http://sega.org.mk/web/index.php?option=com_content&view=article&id=479%3A2012-08-06-12-37-45&catid=53%3A2011-03-03-15-57-19&Itemid=86&lang=mk

http://multikulti.mk/?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=130

<http://goo.gl/hrflz>

<http://www.giglobal.com.mk/index.html>

http://arhiva.vlada.mk/files/Strategija_za_sorabotka_na_Vladata_so_graganskiot_sektor_2007-2011.pdf

<http://www.znm.org.mk/drupal-7.7/mk/node/440>

http://www.slobodnaevropa.org/content/rts_se_izvinio_gradjanima_za_klevete_iz_devedesetih/2418857_1.html

http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html / ЧЛЕН 18

<http://www.sbs.com.au>

<http://www.sbs.com.au/aboutus/our-story/>

<http://www.time.mk/read/550ace72d8/c09b10e07a/index.html>

<http://www.unescochair-vs.edu.mk/>

<http://www.isppi.ukim.edu.mk/Default.aspx>

<http://cpoms.mk/za-proektot>

<http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/444-otvoren-centar-za-interkulturni-studii-i-istrazivanja>

http://vs.edu.mk/index.php?option=com_content&view=article&id=1030&Itemid=228&lang=mk

http://www.stina.hr/download/Regional2004/Index_1-12_hrv.doc

<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=319368&print=yes>

http://www.stina.hr/download/Regional2004/Index_1-12_hrv.doc

<http://goo.gl/0rtQv>

<http://www.europeanmovement.org.mk/>

http://ec.europa.eu/culture/documents/final_report_en.pdf

<http://www1.umn.edu/humanrts/instate/Fribourg%20Declaration.pdf>

<http://www.iisg.nl/migration/index.php>

<http://goo.gl/m1T5Y>

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/1_atglance/PDF_Text_FCNM_mk.pdf